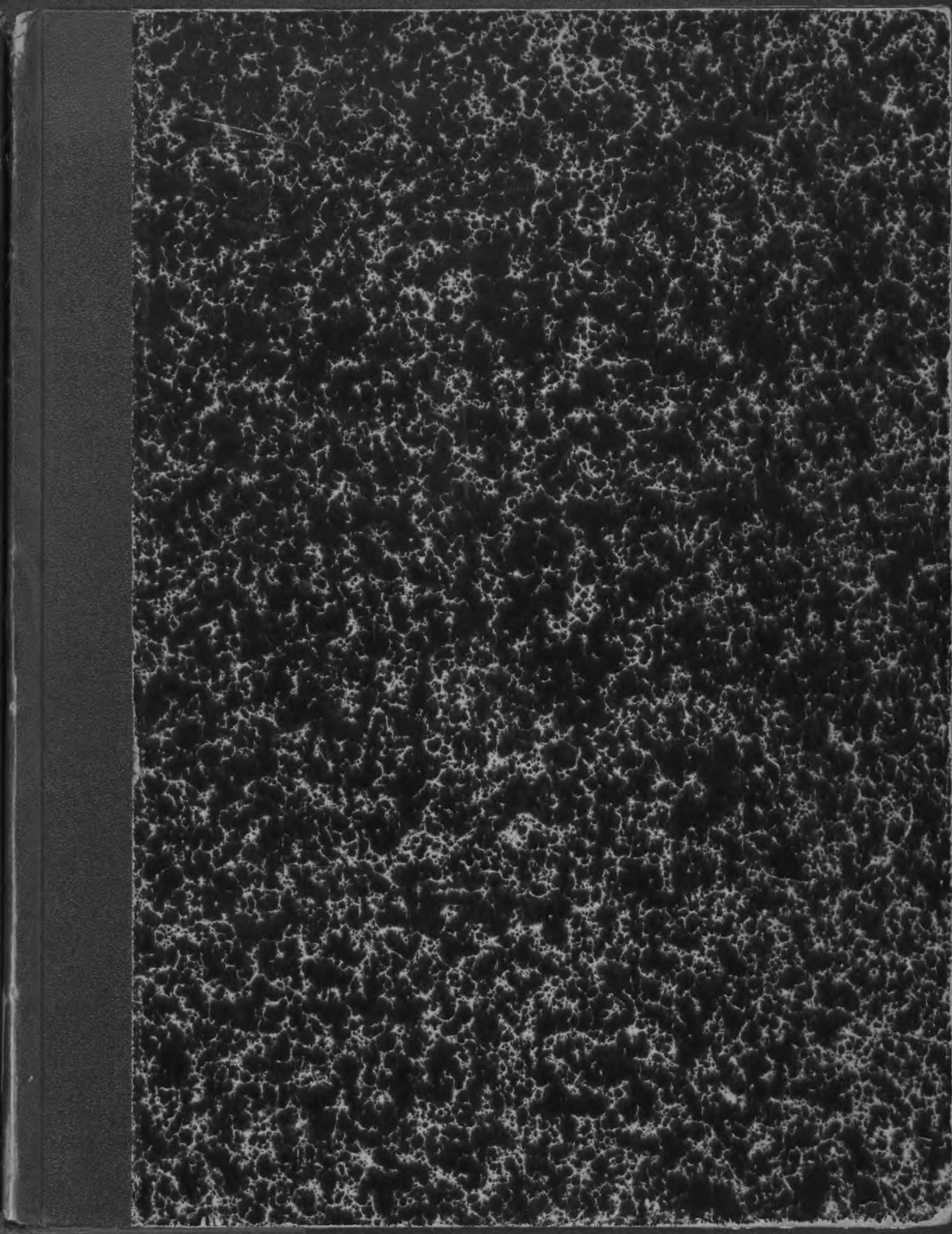

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

1 256 321 4

MADJAPAHIT

*Poging tot Reconstructie van het Stadsplan, nagezocht op het terrein
aan de hand van den Middeleeuwschen dichter:*

PRAPANCA

DOOR

Ir. H. MACLAINE PONT.

I.

Inleiding.

De naam Madjapahit wordt door de menschen op zeer verschillende wijze begroet: „Weer zoo'n Javaansche stad” zegt de een, „en dan nog uit de late Middeleeuwen”. Dan is het Hindoeïstische eraf, en is er een luchtje aan. De ander ontmoet dien naam met een bijgeloovigen eerbied aan een groot voorgeslacht, waaromtrent hij niet al te veel weet, verschuldigd. Bij dit laatste gevoelen spelen een onbestemde bewustheid, dat een zeer groot gedeelte van de eigen inzichten en van het eigen geloof uit den bloeitijd dier stad stamt, en een soort wroeging, die niet kan vergeten, dat het voorgeslacht met dien grooten voortijd wel wat hardhandig heeft afgerekend, in niet geringe mate mede. Maar wie zich op de door onze groote geleerden toegankelijk gemaakte studie der Javaansche Middeleeuwen toelegt, wordt telkens en telkens weer verrast, door de grootscheepsche staatshuishouding van dien tijd, die toch in vele opzichten niet anders dan een primitieve geweest kan zijn. Duidelijk meent hij in den loop dier Middeleeuwsche geschiedenis in het karakter der resteerende cultuurproducten een verval, een decadentie waar te nemen, maar al dadelijk ziet hij toch ook in die tweede periode een nieuw element met uitingen van verbluffende kracht en van een ordenenden geest, die met vooruitzienden blik groote werken aanpakt, en expedities uitzendt, die de macht van den staat uitbreiden en versterken moeten. Het is een nieuwe „self made” dynastie, die hier aan het woord is. Wij zien verder deze dynastie zich met de oude verzoenen, zich alle machtsmiddelen van het oude rijk eigen maken om daardoor des te krachtiger te staan. Wij zien haar daardoor in staat tot een groote machtsontwikkeling, die op haar beurt een opkomst van het heele volk ten gevolge heeft, en die na den top van hoogsten bloei verwordt tot byzantinisme, waaraan het opgekomen volk, dat aan den leider uit eigen midden zijn opkomst dankt, ten slotte ontgroeit, totdat het door de aanvaarding eener andere ideologie, het Mohammedanisme, zich van de te knellende banden ontdoet.

Met dezen toedracht parallel loopt de voorbereiding, de stichting, de opkomst der stad, die onze aandacht vraagt, en met de ontkenning dier toedracht komt

SCHETS • DER • VERMOEDELijke • GESTALTE • VAN • MODJOPAHIT'S • STADSKERN

BOEBATVELD
BY FEESTELYKHEDEN
IN HET MIDDEN
EEN TRIBUNE

NAAR DE
HAVEN

PENGERAN
LOR ING
PASAR

PASAR

KOOP-
LIEDEN

VORST VAN
WENGKER(?)

8
HOOFD-
POORT

500 M.

8(?)

VORST VAN
MATAHUN(?)

VERMOEDELijke WEG
NAAR DJALAGIR

VOORN.
BUDDHISTISCHE
TEMPEL

KONINGSWEG

ALOON-ALOON
LOR

BUDDHISTEN

9

CIWAITISCHE
HOOFDEMPEL
MET OFFERPLAATSEN
V/D GEMEENSCHAPPELYKE
SECTEN

WEG N. HET WEGTEN

8

10

2

3

4

5

6

7

KHATON

10

10

8

BRAHMA-
THANA(?)

"PASEBAN
PAJEKSAN" (?)

KADHAR/MADHYKSAN

CIWAITISCHE
HEILIGDOM

WEG NAAR SIMA

?

BRAHMANEN

WEG NAAR KUMITIR

N. HET ZUIDEN

NIEUWE KRATON

BUDHISTEN

WEGEN N.H. ZUIDEN

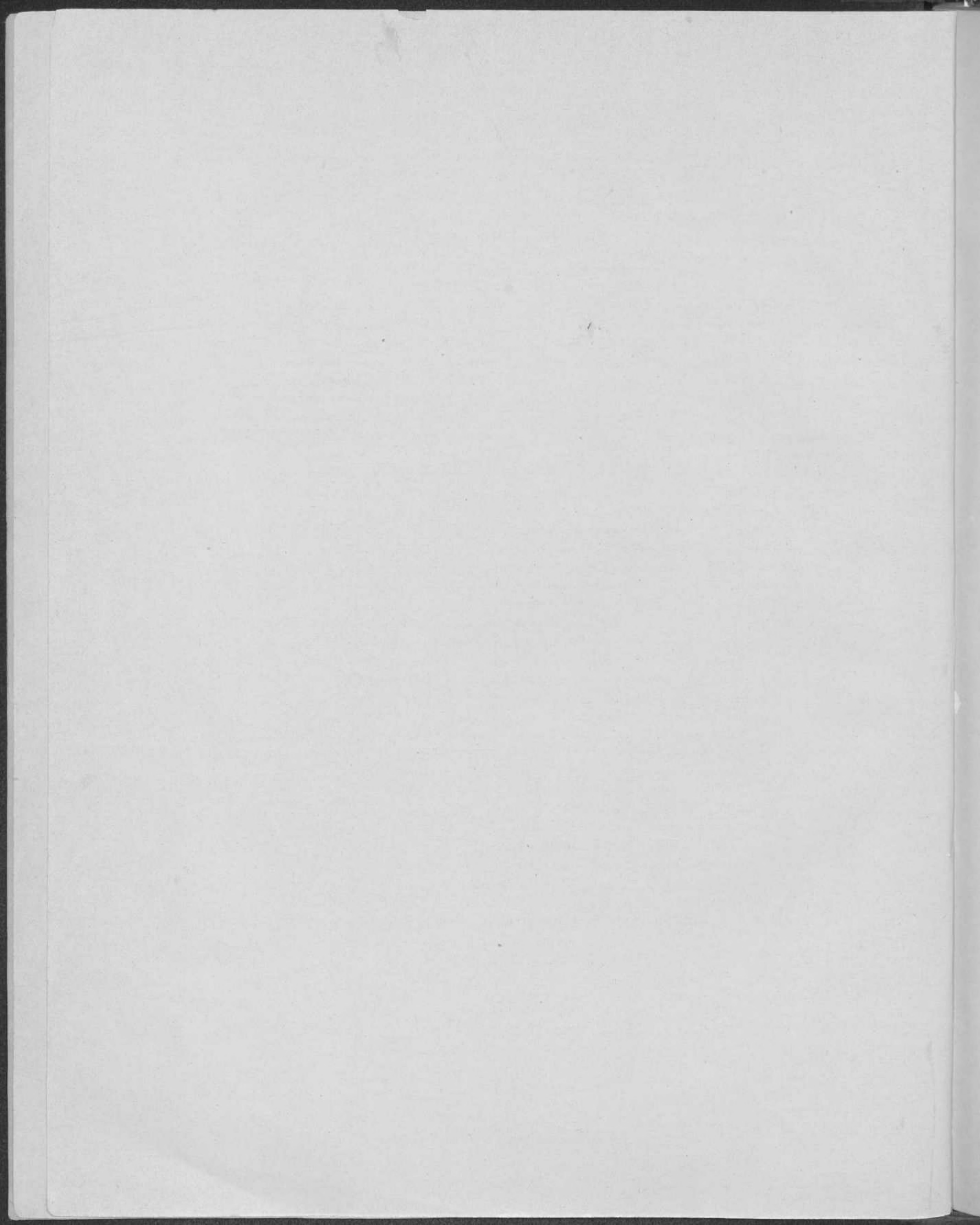
LEGENDA

1. "PASEBAN(S)"
2. TWEDE PALEISPOORT
DER "BHAYANGKARY"
3. "BANGSAL WEDANA"
(VOORN TROONZAAL)
4. EERSTE PALEISPOORT
5. VERM. SCHATKAMER
TEVENS HOFTEMPEL
EN BYZETPLAATS
6. VOORN. VERWANTEN
V.D. VORST
7. VERBLYF V.D. VORST
8. UITKYKTOREN
9. HOOGTEMPEL
(TEVENS UITKYK ?)
10. AMBTENAREN.

- LEGENDA
1. "PASEBAN(S)"
 2. TWEEDE PALEISPOOR
DER "BHAYANGKARA"
 3. "BANGSAL WĒṬĀNA"
(VOORN TROONZAAL)
 4. EERSTE PALEISPOORT
 5. VERM. SCHATKAMER
TEVENS HOFTEMPEL
EN BYZETPLAATS
 6. VOORN. VERWANTEN
V.D. VORST
 7. VERBLIFY V.D. VORST
 8. UITKYKTOREN
 9. HOOGTE TEMPEL
(TEVENS UITKYK ?)
 10. AMBTENAREN.

Emplacement van Majapahit, naar de stafkaart, voorzien van tranches; volgens de Irrigatie-kaart, en van aanduidingen betreffende de bouwrestanten.
De doorgetrokken lijnen zijn wegen, waterloopen en Kampong-grenzen; de gestippelde vlakken zijn legalans.

haar val. Zij valt, om plaats te maken voor de opkomst van de vele rijkjes aan de periferie, die aan haar grootheid hun ontstaan te danken hebben.

Dit perspectief moeten wij bij de nadere beschouwing dezer stad ons steeds voor oogen houden.

II.

De Voorschetsen.

Door de Pararatonvertaling van Brandes werd mijn belangstelling voor Madjapahit opgewekt. Toen daarna Kern's vertaling van de Nāgarakṛtāgama van Prapañca uitkwam, viel mijn aandacht al dadelijk op de beschrijving der stad, die mij wel verre van vaag voorkwam. Hoe weinig kon ik toen vermoeden, dat ik nog eens in de gelegenheid zou worden gesteld om het emplacement der stad nauwkeurig op te nemen. Na de uitgave van dit werk in boekvorm, vergezeld van Krom's aantekeningen kon ik der verleiding geen weerstand meer bieden, en begon ik te trachten mij door schetsen, uitsluitend afgaande op het gedicht, een beeld van het beschrevene voor oogen te stellen.

Daaraan waren verschillende moeilijkheden verbonden. In de eerste plaats was op verschillende plaatsen duidelijk merkbaar, dat Kern nooit op Java geweest was. Dit bezwaar, aan een goed inzicht in het uiterlijk der stad in den weg gelegd, zou door besprekingen met Indische menschen wel uit den weg te ruimen zijn. En welk een betrouwbare gids bleek Kern des ondanks! Maar de dichter schreef voor tijdgenooten en liet elke maatopgave achterwege, behalve op een enkele plaats, waar hij een maat noemt, waarvan de waarde niet meer bekend is, terwijl het object zelf, waarop die maat betrekking heeft, door Wardenaar en Verbeek, die samenvatten, wat er van Majapahit restte, slechts met zeer vage aanduidingen op het terrein wordt aangegeven. Aangezien nu de dichter verder bij de aanduiding van de verschillende door hem beschreven complexen zich op zuiver Javaansche wijze van richtingsbepalingen volgens het windrooster bedient, maar niet met zooveel woorden vaststelt, wanneer hij bij de beschrijving van standpunt verandert, daar bleken aan de hand van zijn gedicht ettelijke reconstructieschetsen mogelijk. Later bleek mij, dat het zeer waarschijnlijk is, dat de dichter zijn standpunt in den loop zijner geheele beschrijving op een zeer eenvoudigen tocht door de „pura” slechts 5, wellicht 6 keer verplaatst, waarbij dan nog een vogelvluchtstandpunt komt, van waaruit hij de omgeving afbeeldt. Mij was dit, zooals ieder begrijpen zal, die op het gebied der Javaansche litteratuur volslagen nieuweling is, in het begin allesbehalve duidelijk.

Toch besloot ik de voorschetsen te maken, en daarbij trok het al dadelijk de aandacht, dat het zeer wel tot de mogelijkheden behoorde om uit het gedicht een stad te reconstrueeren, die veel op Djokdja en Solo geleck, met enkele aanvullingen en verschillen, die door het tijdsverschil gemakkelijk te verklaren zouden zijn. Deze reconstructievoorschets wordt als bijlage I met een tekst (bijlage II) achter bij deze studie gevoegd. Ze werd door Dr. Bosch ter beoordeeling opgezonden aan Prof.

Krom en door dezen in handen gegeven van Poerbatjaraka, die daarin aanleiding vond tot het maken van enkele aantekeningen, die — zooals wij zien zullen — bij het onderzoek van groote waarde zijn geweest. Ze worden dan ook als bijlage III aan de andere toegevoegd.

Voordat laatstgenoemde bijlagen in mijn bezit kwamen had ik een werkhypothese ten dienste van een eventueel terreinonderzoek opgebouwd als volgt:

a) Wij moeten zoeken naar een, een Aloon-aloon met centralen vijver kruisenden „koningsweg”, dien wij vereenzelvigen kunnen met den weg door een noordelijke „hoofdpoort”, met den weg langs een ten Noorden van de stad gelegen exercitieveld „Bubat” (waarbij de voor dit gedeelte van den weg aangegeven richting van Noord naar Zuid bestemmend is voor die van den geheelen Koningsweg) en met den noordelijken arm van een aan het zuidelijk einde (van dezen weg) beschreven „Viersprong”.

b) Conform Solo en Djokdja zal vermoedelijk deze Koningsweg in zijn beloop den Noord-Zuidelijken hoofdas van het terrein volgen. Wel is waar ontstaat daardoor een moeilijkheid, omdat als middenvak van een in het zuiden gelegen voorterrein vóór den eigenlijken kraton een Siti Inggil („Mangoentoer”, verheven terras) beschreven staat, maar wellicht zijn in de beschrijving van deze verhevenheid in het gedicht: „in het midden een hooge koepel” met aan de vier windstreken het toernooiveld („watangan”), Viersprong en Mangoentoer dezelfde zaken. Van hier uit immers worden in de vier richtingen behalve de weg uit het Noorden Oostelijk een cultuswijk, Westelijk een „Weg naar het Westen” en zuidelijk een paleisingang, in ieder geval, een galerij aangeduid.

c) In het „Naast de Oostzijde” (van het plein) „prijkt een hooge koepel, waarvan de vloer met wit diamantcement belegd is, van Noord naar Zuid de markt” valt een overeenkomst waar te nemen met den aanleg van sommige markten in Britsch-Indië, waar dikwerf op het kruispunt der hoofdstraten van de markt een naar vier zijden open Brahmatempel voorkomt, die door de bevolking als vergaderplaats gebezigd wordt. Wijst de speciale beschrijving van den vloer niet op een naar alle zijden open gebouw, en hadden volgens het gedicht op deze Majapahitsche markt niet jaarlijks legervergaderingen plaats? Wij kunnen ons in verband hiermede de markt dus wellicht Oostelijk langs, maar buiten den Aloon-aloon denken.

d) De achter den Siti Inggil gedachte paleisingang werd gedacht met een doorgang in de richting Noord-Zuid, omdat er beschreven staat, dat de lijfwacht ten Noorden van die poort, de Ksatriya's en geleerden ten Zuiden van die poort hun plaats hadden. Zoo konden de lijfwacht buiten, de anderen binnen een plaats krijgen, hetgeen mij voorkwam meer in de rede te liggen dan links, resp. rechts van de poort. Bovendien kon hiermede een passage in de beschrijving van die poort, die onwillekeurig aan de paleispoorten in Solo en Djokdja deed denken, tot haar recht komen.

e) In verband met de beschrijving, die geen Zuidelijken uitgang aan den kraton noemt, gelet op den aanleg van Solo en Djokdja, met een Noordelijken zoowel

als een Zuidelijken Aloon-aloon en in verband wederom met de beschrijving, die uitdrukkelijk ten Zuiden van de koningsburg een „Kadharmmadhyakṣan” een verblijf van een opperrechter in geloofszaken noemt, hebben wij te zoeken naar een afzonderlijk verblijf ten Zuiden van den Kraton, een verblijf met gerichtheid naar het Zuiden, wellicht met een eigen Aloon-aloon.

f) Wij hebben rekening te houden met het feit, dat de Oud-Regent van Modjokerto een de geheele stad omsluitende omwalling meent vastgesteld te hebben.

g) Wij hebben rekening te houden met de overlevering der bevolking, die restanten aanwijst van gebouwen, welker aanleg met hunne beschrijving niet erg in strijd schijnt te zijn, en die een „Tegallan” aanwijst voor het exercitieveld Bubat.

h) Ook hebben wij rekening te houden met de door Wardenaar opgeteekende overlevering, die in de Wringin-Lawang ruïne, die inderdaad in overeenstemming met de beschrijving ten Noordoosten der andere vindplaatsen staat, den toegang tot het verblijf van den Patih Gajah Mada aanwijst. In verband met den enormen afstand tot die andere vindplaatsen kunnen wij dan veilig aannemen, dat dit verblijf ver buiten de stad gelegen was.

i) Wij mogen echter den meening van den Oud-Regent van Modjokerto niet uit het oog verliezen, die in een van Noord naar Zuid gericht bij Wringin-Lawang voorkomend complex terpen de markt terug gevonden meent te hebben, waardoor het aannemelijk wordt in den Wringin-Lawang bouwval de Noordelijke hoofdboort der stad te zien.

Om deze beide laatste punten liep dus het eerste strijdpunt van belang: bleek de meening van den Oud-Regent juist, dan waren de vindplaatsen, die de bevolking voor de restanten van de stad hield onmogelijk en omgekeerd.

III.

Voorloopige onderzoeken op het terrein, gebaseerd op de gegevens uit Verbeek's artikel.

Reeds bij den aanvang van het eerste bezoek aan Majapahit werd het standpunt van genoemden Oud-Regent opgegeven. De poort Wringin-Lawang is Oost-West gericht, hetgeen niet klopt met de beschrijving van een Noordelijke, op den van Zuid naar Noord loopenden weg langs Bubat uitkomende hoofdboort van het gedicht. Verderop zal ik gelegenheid hebben om te laten zien in hoever ik later op deze beslissing moest terugkomen, en van hoeveel waarde de onderzoeken van den Regent mij bij mijn werk zijn geweest.

Bij het daaropvolgend onderzoek bleek al spoedig, dat terwijl de voorschets wat de hoofdpunten betreft in navolging van Solo en Djokdja angstvallig symetrisch gehouden was, er van een streng en regelmatig aangehouden hoofdas ten opzichte waarvan de vindplaatsen volgens Verbeek dan moesten zijn gelegen, geen sprake

kon zijn. Wel lag „het graf Panggoeng” ten Noorden van den „Kedaton” der bevolking, maar de Segaraän, de vijver, die te midden van den Aloon-aloon had te liggen, lag uit dien hoofdas een goed eind verwijderd in de richting Oost. De vermoedelijke vindplaats van het beeld „Djaka Dolok” lag daarentegen weer te veel om de West, en zoo was het ook met den geheel uit den koers in het uiterste Westen liggenden Bubat. („Tegalan”). Toch bleken, o.m. aan den Segaraän, die niet zoo onregelmatig is als de kaarten doen vermoeden, de bouwers uit dien tijd wel geweten te hebben wat het woord „maat voeren” in het bouwvak beteekent. Dit was een eerste tegenvaller.

Indien men verder den z.g. Segaraän als centrum van een Aloon-aloon zoekt te aanvaarden, wordt op het eerste gezicht wel iets verkregen, dat met b.g. werkhypothese onder *c* in overeenstemming te brengen is. „Naast de Oostzijde” stond toch de Menak Djingga ruïne en de afgezochte omgeving leverde een heele menigte wallen en terpreeksen, die marktrestanten konden zijn.

Doch de Menak Djingga bleek als marktcentrum niet houdbaar. De markt toch zou hier een Oost-Westelijke strekking gehad hebben, niet de zeer beslist in het gedicht aangegeven Noord-Zuidelijke: tweede tegenvaller. Maar was punt *c* van de werkhypothese eigenlijk wel op voldoende stevigen basis gefundeerd? De Menak Djingga kon eventueel ook zonder markt den Panggung Aruhur naast de Oostzijde hebben uitgemaakt.

Indien dus toch de Aloon-aloon in het terrein rondom den Segaraän moet worden gezocht (de opmerking dien aangaande van Poerbatjaraka bereikte mij eerst later), dient men veel voor lief te nemen. Van eenige vlakheid of regelmatige bruikbaarheid van dat terrein als Aloon-aloon is hier niet veel te bespeuren. De ten Noorden en ten Zuiden aan den Segaraän grenzende terreinstrooken zijn niet hooger dan het peil, tot waaraan de Segaraän-zelf dichtgeslibd is, en zelfs volmaakt drassig te noemen. Ten Oosten en ten Westen zijn hooger strooken, maar de Oostelijke wordt ter hoogte van den Noordrand van den Segaraän tusschen dien vijver en den vermoedelijken Oostelijken Aloon-aloonrand over de volle breedte afgesloten door een kunstmatig verhoogd terras, waarvan aan drie zijden de keermuurrestanten terug te vinden zijn. Weer een vraagteeken, dus: derde tegenvaller.

In het 300 M. ten Zuiden van den Segaraän voorkomend hooger, of ten minste goed droog terrein zou men — een zelfde regelmaat als te Solo en Djokdja veronderstellend — den Manguntur, dus een kunstmatig verhoogd terras moeten zoeken. Ook dit leverde een teleurstelling op. Naar het Oosten wordt dit terrein alleen door een ondiepe geul begrensd, en naar het Noord-Westen door een tamelijk wat hooger gelegen terrein. Vierde tegenvaller, het werd vervelend. Geen enkel aanknoopingspunt werd er dus gevonden, waardoor men den Segaraän als centrum van den Aloon-aloon zou kunnen handhaven.

Meer succes heeft men, als men uitgaat van de veronderstelling, dat het eenigszins verhoogd terrein, dat door Wardenaar „Passeerbaan” wordt genoemd,

de Manguntur is geweest. Wel is waar grenst daaraan aan de Noordzijde slechts een flauw afgeteekende, betrekkelijk smalle terreinstrook, die lager is, maar aan den zuidelijken rand van dit terrein vindt men globaal drie rijen kolossale kolommen. Hierin kan men ontegenzeggelijk de overblijfselen van een der door Kern als galerij of portique vertaalde „Palawangans” zien. De eerste daarvan is „op eenigen afstand zuidelijk” van den Manguntur beschreven. Dit klopt.

Er klopt meer: geheel volgens het gedicht staat „ten Westen” van dit terras „op eenigen afstand Zuidelijk” het graf „Pangung”, waarin men met eenigen goeden wil den hoogen pangung met krijgsvolk van het gedicht zou kunnen zien, of ten minste zijn emplacement, in den vorm van een verhoogd terras. „Met eenigen goeden wil”, want naar de mate van wat ervan over is ontdekt men in dezen aanleg niet veel goed, regelmatig werk, zooals bij voorbeeld aan de keermuren van den Segaraän voorkomt.

Indien dit dus de eerste Palawangan en genoemde Pangung van het gedicht zijn geweest, waar was dan echter de tweede Palawangan of groep van Palawangans, die de eigenlijke „Paseban” vormde, en die naar het gedicht doet vermoeden, met Manguntur en Pangung in één oogopslag moet kunnen worden overzien? Een tweede Palawangan vinden wij eerst 450 Meter verder naar het Zuiden bij den bouwval, dien de bevolking Kedaton noemt: vijfde tegenvaller. Als men het stadsplan zou willen reconstrueeren zou men dus 450 Meter zeer onregelmatig terrein moeten identificeeren en reconstrueeren, waarover men in het gedicht met geen woord gerept vindt: een koude douche na zoo goed begin.

Bij dien tweeden Palawangan echter ontmoet men weer wat bemoedigends, al moest het dan voor lief genomen worden, dat de Pangung ten opzichte van dien Palawangan op een plaats ligt, die het gedicht zelfs niet doet vermoeden, en al moeten wij om hier overeenkomst met het gedicht te vinden afstand doen van den streng symetrischen „Vorstenlandschen” aanleg, dien ik in de voorschets zoo fraai uit het gedicht scheen te hebben opgebouwd, en daarmede van de Noord-Zuidelijke gerichtheid van de paleispoort, de poort der Bhayangkari of lijfwacht.

Indien men hier Krom's schetsje in de aantekeningen bij zang 8 aanhoudt, dan kan men in dezen tweeden Palawangan wel een tegen den ringmuur van een binnenhof aanlopenden „Paseban” zien, en zich in die muur een poort, de poort der Bhayangkari denken, waarbij dan de lijfwacht links, de Ksatriya's en geleerden rechts van de poort „hun plaats” zouden hebben gehad. Van de verdere beschrijving van dezen paseban met poort: „deze (gebouwen) zijn zoo geordend, dat ze opeengehoopt staan, al (ik onderstreep) de zoo geordende groepen hebben een palawangan in de tusschenruimte”, is niets terug te vinden. Van onze Palawangan zijn niet alleen de neuten, maar is zelfs als ik mij goed herinner zoo niet de vloer zelf, dan toch het vloer-vlak in tamelijk goeden staat nog over. Daardoor weten wij, dat deze palawangan, die uit zeven paar neuten bestaat, aan drie zijden vrij stond en slechts aan de vierde (Oostelijke) zijde met de eindtravée tegen muur en poort moet zijn aangebouwd geweest. Is hier van geen bepaalden

tegenvaller sprake, hoe gaarne zou men niet op het terrein iets hebben gevonden, dat van bovenaangehaalde, ietwat duistere passage uit het gedicht een opheldering zou hebben kunnen geven. Wij kunnen ons toch geen 450 Meter „opeengehoopte” groepen gebouwen indenken met Palawangans in de tusschenruimte, als het slot, het einddoel niet meer is dan deze smalle Paseban?

Binnen die — veronderstelde — poort der Bhayangkari strekt zich geheel overeenkomstig het gedicht een binnenhof uit, waarin centraal — of nagenoeg centraal — een aanzienlijke verhooging met ommuring. Daarop komen gebouwen voor, waarvan enkele, die pas werden blootgelegd, van regelmatig aanleg zijn. Indien ik mij niet bedrieg waren de gebouwen op dit terras symetrisch aangelegd ten opzichte van een Noord-Zuid as, misschien ook ten opzichte van een Oost-Westas: de blootlegging heeft slechts voor een klein gedeelte plaats gehad. Een middenbouw of bouwreeksje, waarin een (wellicht symetrisch aan de Westzijde een tweede?) in smalle gangwinding kelderachtige, uit allerlei soorten metselwerk samengestelde (zelfs beton vindt men er zoo ik mij niet vergis) kleine ruimte, heeft het terras in een Noordelijk en in een Zuidelijk gedeelte verdeeld. Het Noordelijk deel is ontgraven en vertoont een open ruimte in het midden, dat door muurwerk aan de Oostzijde (waarvan de aanleg nog duidelijk te zien is) werd afgescheiden van een heel klein plaatsje, dat door een poortje kon worden bereikt. Op dit plaatsje staat een put. Het vormt een soort antichambre van waar uit een op een hoogen batoer (stoepterras), van goed, regelmatig baksteenstapelwerk staand gebouwtje toegankelijk moet zijn geweest. Aan de Westzijde van dit Noordelijk terrasdeel is door baksteenreeksen flauw op den bodem afgeteekend een precies symetrische aanleg te ontwaren. Als het niet ontgraven Zuidelijk deel iets dergelijks zou geven, dan zou men eer denken aan een aanleg met ingangen aan de Noord- en aan de Zuidzijde, niet aan de Westzijde, de kant van hooger genoemden Paseban. Wij vinden hier dus niet zonneklaar geteekend wat wij verwacht zouden hebben: een aanleg voor den Bangsal Witana. Maar hoeveel kan in den loop der tijden veranderd zijn, en wij weten tenslotte immers niet of bovengenoemde toestand den laatsten weergeeft uit den tijd dat deze Kedaton nog als zoodanig in gebruik was. Wij kunnen ons tenslotte den Bangsal Witana, de audientiehal nog wel boven op dit terras denken, als centrum van aanleg binnen een ommuring, en met „overdekte zitplaatsen” eromheen, ook al wordt van die ommuring in de beschrijving niet gerept.

Ten Oosten van dit terras en resp. ten Noorden en ten Zuiden kan men zich de ligging van den Dalem des Vorsten uit het gedicht, en van zijn beide voor-naamste verwanten denken. Hoe ver blijft dit alles echter beneden de door de beschrijving verwekte verwachting! Op de plaats, waar men volgens Krom's schetsje den Dalem denken moet, staat een aantal neuten, waarop men zich een heel aardige pendopokern voor een goede taniwoning voorstellen kan, maar een Vorstelijke Dalem ik zie er geen kans toe.

Deze neuten, genoemd nooddruftig ondergrondschangetje, waarin Knebel een badkamertje ziet, de schijnbaar slecht met het gedicht overeen te brengen

aanleg, dat alles maakt den indruk van „niet echt” te zijn. De zooeven als Paseban beschreven Palawangan is bovendien zoo smal, dat de lijfwacht en de Ksatriya's en geleerden volmaakt in zon en regen moeten hebben gestaan. Dit zou mij denkbaar lijken bij bepaalde oogenblikken, terwijl de Vorst audientie verleent, niet of nauwelijks denkbaar op de in het gedicht beschreven wijze, waar een wacht, een langduriger oponthoud bedoeld is. Wij hebben hier immers met aanzienlijke personaadjes te doen?

Onwillekeurig krijgt men bij het zien der kolossale Palawangan neuten, die immers de gedachte aan een zwaren bovenbouw wekken, de voorstelling van iets grootsch, iets fraais, waaraan niets is gespaard, den indruk dat deze Palawangan hier op oneigenlijke wijze werd toegepast. Als hoofdtoegangshal tot een kraton, van waar uit de geheele Indische archipel werd onderworpen en bestuurd, is deze Palawangan nooddruftig te noemen.

Dit is de zesde en zevende tegenvaller, tegenvallers van geheel andere orde dan de vorige; het woord teleurstellingen past hier beter.

Er is nog meer, dat niet klopt. Oostelijk van den als Manguntur gedachten Passeerbaan moet het Cultuscomplex worden aangetroffen. De op 800 M. afstands in Noord-Oostelijke richting gelegen Menak Djingga komt hiervoor dus niet in aanmerking. Maar in recht Oostelijke richting heeft men meer dan een Kilometer te loopen, eer men in de begraafplaats Bata Paloeng en de daarbij voorkomende muurwerkresten iets Çiwaïetisch aantreft: achtste tegenvaller.

En waar moet men bij deze situeering van Majapahit den Kadharmmadhyakṣan zoeken? Wellicht in Tralaya? Maar daar vond ik geen Çiwaïetische en Buddhistische heiligdommen met kenmerkend Oostelijke en Westelijke ligging; alles, wat men hier nog vindt is in hooge mate onbevredigend. Men kan zich een fraai verblijf desnoods nog volledig weggevaagd denken, niet (blijkens zijn resten) stuntelig en nooddruftig. Negende tegenvaller.

En dan de tiende tegenvaller, daarin bestaande, dat men van de in het gedicht op zoo fraaie wijze uitgedrukte, zoo uitgesproken centrale ligging van den Kraton te midden der in regelmatigen rondgang beschreven „omgeving langs de zijden der stad” niets terug vindt. Indien men zulks al beproeft te vinden, en daarbij ook aan sommige kanten wel degelijk wat vindt, men vindt daarbij geen aanknoopingspunten met de voornaamste, bestaande ruïnes, die elk voor zich volmaakt in den schaduw stellen, datgene wat wij tot nu toe als voornaamste stadsdeel hebben getracht te beschouwen.

Bij al wat er tot nu toe onderzocht werd bleef het een gissen, een ongeveer. Geen enkele aanwijzing werd verkregen van het soort, waaraan men dadelijk gevoelt de werkelijkheid op de hielen te zitten. Een mogelijkheid, ja niets kan men ten slotte zonder meerdere indices als volslagen onmogelijk verwerpen, maar geen waarschijnlijkheid werd aangetroffen, die als groot geheel een soort verwantschap met de zoo reële beschrijving opleverde. Daarom werd een verder onderzoek in deze richting gestaakt.

Ik kan wel zeggen, dat ik daartoe niet dan noode besloot, want — werden overal in de buurt reusachtige hoeveelheden baksteen en baksteen puin aangetroffen, in de terreinen rondom Panggoeng en Kedaton treft men daaronder de meest versche en de meeste bewerkte onderdeelen aan: zooals panscherven, topstukken, enz. die in ieder geval deden veronderstellen, dat deze streek het laatst bewoond moet zijn geweest.

IV.

Nieuwe Gezichtspunten.

Bij een nieuwe lezing van de op de stad betrekking hebbende plaatsen in den Pararaton trof mij toen de zinsnede omtrent den laatsten vermelden vorst van Majapahit:

DAAROP VERLIET HIJ DEN KRATON. Daarop volgt een opgave van de voor erfopvolging in aanmerking komende verwanten van den KONING, die gestorven is in de KRATON in çaka 1400. Als datum, waarop de kraton verlaten zou zijn werd afgeleid çaka 1398.

Dit opende een nieuw perspectief: de Kraton verlaten, wellicht voor een ander gedeelte der stad, die immers in het eerste kwart der zestiende eeuw nog onder een Hindoe vorst stond en in het laatste kwart der zeventiende eeuw nog op een kaart voorkomt! Wellicht was die kraton verlaten voor een nieuwe vestiging van het vorstenverblijf in het gedeelte van het stadsemplacement, dat blijkens vorengenoemde kenmerkende overblijfselen het laatst bewoond kon zijn geweest, en waar de door de bevolking aangewezen op een vorstenverblijf betrekking hebbende vindplaatsen worden aangetroffen!

Er was meer, dat mij tot deze koersverandering deed besluiten. De door den Oud-Regent van Modjokerto verzamelde gegevens omtrent alle op de stad betrekking hebbende indices, waaronder de aanwijzingen voor een stadswal, waren in den vorm eener schetskaart verzameld, die mij met alle bereidwilligheid ten dienste van mijn onderzoek werd afgestaan, en die mij ook verder niet weinig van nut zou zijn. Op deze kaart van verzamelde resten is het (vermeende) Kedaton-Panggoengcomplex allerm minst centraal, veeleer zeer beslist in den Zuid-Oosthoek gelegen. Dit was zooals wij reeds zagen noch met de beschrijving, noch met den typischen aanleg van Solo en Djokdja in overeenstemming. Het loonde de moeite eens naar een centrum te zoeken. Ter vergemakkelijking mijner orienteering teekende ik toen het kaartje van den Regent op schaal in de topografische kaart in.

Bijna onmiddellijk troffen mij daarbij enkele zeer opvallende bijzonderheden, die tot aan het eind van mijn onderzoek mijn richtsnoer zijn geweest.

1e) Het centrum van de aldus verzamelde overblijfselen werd zonder eenigen twijfel gevormd door de Menak Djingga ruïne. Zou deze ruïne dan het centrum van den Kraton hebben gevormd en de daarbij gevonden, boven reeds beschreven resten, die eerst voor de overblijfselen der markt waren aangezien, de overblijfselen van den Dalem?

2e) Bij het intekenen van een Noord-Zuid gerichten hoofdas en van een Oost-West gerichten dwarsas op Menak Djingga trof het mij, dat ongeveer 9000 M. benoorden het om den Menak Djingga gedacht Kratoncomplex een regelmatig door tegalans geflankeerd, bijna omsloten sawahveld op de stafkaart voorkwam. Kon dit sawahveld wellicht den Aloon-aloon hebben gevormd en de tegalans het bewoonde gedeelte?

3e) Ten Zuiden van dit sawahveld waren verdere tegalans aangegeven, die in samenwerking met kampoengterrein twee smalle strooken sawah overlieten, die, de een uit het Noorden, de andere uit het Noord-Oosten komend, bij het graf der Poetri Tempa, ten Noord-Oosten van den Segaraän samentroffen. Waren deze — blijkbaar lagere-strooken, samengenomen met dergelijke strooken, die mij van het rondom het graf der Poetri Tempa bekend waren, en waarvan de een een heel eind in Westelijke richting te vervolgen was, en de ander in Zuidelijke richting naar het terrein vóór Menak Djingga voerde, wellicht de overblijfselen van den in het gedicht genoemden Viersprong? (Zang 8, strofe 2, regel 4). En was dan het hoog gelegen kampoeng vierkant, waarvan het op zoo markante wijze hoog gelegen graf „Koeboeran Pandjang” den Noord-Westhoek vormt, dan niet volmaakt centraal in den hoofdas gelegen op de wijze van een Mangoentoer? En zouden dus Viersprong en Manguntur toch twee wel te onderscheiden plaatsen zijn?

Dus dan was hier alvast een afwijking van Solo en Djokdja: de Noordelijke arm van den Viersprong, de Koningsweg liep dan niet volgens den hoofdas, maar op eenigen afstand westelijk daaraan parallel.

Ik had in deze veronderstellingen een werkhypothese, wellicht een handleiding, die hoop gaf. Naar aanleiding daarvan heb ik het emplacement van Majapahit verder onderzocht, de flauwste indices in aanmerking brengend. De resultaten van dit onderzoek heb ik in rood ingetekend in de kaart „E m p l a c e m e n t v a n M a j a p a h i t”, die een vergrooting is van de topografische kaart. Op deze vergrooting teekende ik de tranches in, welke op de op deze terreinen betrekking hebbende irrigatiekaart, waarvan op mijn verzoek door de Irrigatie Afdeeling Brantas een copie werd gemaakt, aantrof, met enkele correcties in details, die mij in deze kaart naar aanleiding eener waterpassing op het terrein Menak Djingga-, Viersprong-Segaraän foutief bleken. (Werk van den voortreffelijken opnemer der Oost-Java Stoomtram Maatschappij Soemardjo). Slechts op één ander punt ben ik verder belangrijk van de in deze kaart aangegeven tranches afgeweken, namelijk op de plaats van het verlengde beloop van den naar het Noord-Oosten gerichten arm van onzen Viersprong; deze arm stijgt eerst zeer geleidelijk en d a a l t dan weer, na een zeer smalle waterscheiding in Oostelijke op Noordoostelijke richting. De aldus ontstaande geul was in de tranches niet aangegeven, ze werden bij intekening in mijn kaartje schetsmatig, op het oog gewijzigd.

Op de aldus verkregen gegevens baseerde ik een Reconstructieschets van het stadsplan, daarbij veelal bij louter redeneering de lacunes aanvullend,

ten einde een voor het oog overzichtelijk geheel te krijgen; waarvan later elk onderdeel voor zich aan een eventueel op opgravingen gebaseerd nauwkeurig onderzoek van het stadsemplacement kan worden getoetst, en waarvan men wel moet begrijpen, dat zelfs indien mijn aannamen over het geheel juist blijken, de werkelijke stad wellicht evenveel van deze reconstructieschets zal blijken te verschillen, als deze schets van de vroeger genoemde Voorschets afwijkt. Moge ze wat de hoofdzaken betreft juist blijken!

Genoemd onderzoek toch was allesbehalve eenvoudig. Kon het anders? De stad werd blijkens de geschiedenis verlaten, verwoest, blijkens onze aanwijzingen verplaatst. Op haar emplacement verrees in den loop der eeuwen een oerbosch. Haar voor het grootste gedeelte houten gebouwen zijn, voor zoover ze bij de verwoesting nog gespaard bleven, vergaan. De ommuringen van haar verschillende kampoengs en verblijven, die blijkens oude reliëfs naast de fondeeringen en de batoers der eigenlijke gebouwen het voornaamste permanent bestanddeel der bebouwingen moeten hebben gevormd, zullen in vele gevallen óf uit gedroogde kleisteen, al dan niet met baksteen ommanteling, of zelfs uit palisadeeringen hebben bestaan. In vele gevallen kan daarvan ook onder de gunstigste omstandigheden nauwelijks een spoor overzijn.

Zoowel direct na hare verlating als gedurende eeuwen en eeuwen later heeft men van hare fundeeringsresten gerampast wat eraan te rampassen was: een nieuwe stad eerst, en later geheele suikerfabrieken zijn van hare resten gebouwd. Haar puin is vermalen tot Roode Cement, en waar eerst haar wegen, pleinen en gebouwcomplexen stonden, haar omwallingen, daar heeft sedert bijkans een eeuw de suikercultuur den bodem diep omgewerkt, alle hinderlijke baksteen en puin, voor zoover het niet bruikbaar was, uit den bodem verwijderend en op hoopen gooiend op de plaatsen, waar er toch de meeste hinder van werd ondervonden: op de oude fundeeringen-zelf, een gelukkige omstandigheid voor wie het naspeuringswerk zal moeten doen.

Dit proces is allerm minst afgelopen. Ik zag de bevolking steenen uit den bodem opgraven tot meer dan een meter diep. Kan ik het derhalve niet eens zijn met Verbeek waar hij zegt, dat er van de stad op onbeteekenende kleinigheden na niet veel minder over is, dan in den tijd van Wardenaar, anderzijds ben ik overtuigd, dat de sedert dien tijd nieuw ontstane lacunes wél de moeilijkheden zullen vergrooten wat de reconstructie der details betreft, maar niet wat die der hoofdtrekken aangaat. Deze is m.i. ook nu nog met wetenschappelijke zekerheid vast te stellen, mits men er niet te lang meer mede talmt, met een grondige naspeuring der verzamelde gegevens door blootlegging het onderzoek voortzet op de plaatsen, waarvan ik reeds bij mijn vluchtige, meestal slechts op Zaterdag avonden en Zondagen mogelijke bezoeken kon nagaan, dat een onderzoek van genoemden aard de moeite waard zou zijn. Ook de kaartteering dient te worden herzien, voor zoover de intekening der op het terrein aanwezige indices betreft; ik was bij mijn bezoeken meestal alleen, en had te meten met een eenvoudige boussole op den basis van enkele uit de kaart tusschen enkele goed zichtbare punten globaal af te leiden afstanden.

Of men bij dit nader onderzoek nog belangrijke vondsten zal doen? De mogelijkheid van het vinden van „begraven schatten” is natuurlijk niet buiten gesloten. Ik kan daaromtrent echter — gelet op alle wederwaardigheden die de stad doormaakte — niet dan in de hoogste mate sceptisch gestemd zijn. Zeer belangrijke bouwwerkresten zijn zoodanig genivelleerd, dat het wel schijnt of groote massa's schatgravers hier jaren en jaren lang aan den arbeid zijn geweest. Een voorstel tot een nader onderzoek als bovenbedoeld behoeft men echter allerminst door een dergelijke verwachting te motiveeren. Het ontleent m.i. zijn reden van bestaan dubbel en dwars aan het belang, dat een goed inzicht in de gestalte der stad, niet het minst door het mogelijk worden eener vergelijking met de latere Mohammedaansch-Javaansche steden voor de geschiedvorsching zou beteekenen. Ik heb in mijn studie omtrent „Javaansche Architectuur” reeds gelegenheid gehad op enkele zulker punten van verschil de aandacht te laten vallen. De onomstootelijke vaststelling en het in teekening brengen van voor de geschiedvorsching belangrijke onderdeelen zal het doel van een dergelijk onderzoek moeten zijn. Wij zullen zien, dat juist in het geval van Majapahit, van welke stad en uit welken tijd zooveel bekend is, enkele gespaarde gegevens voldoende zullen zijn om op bepaalde punten een zeer scherp en reëel licht te werpen.

Daarnaast zal het ongetwijfeld mogelijk zijn, indien men ten minste niet te krap in de geldmiddelen hoeft te zitten, om van de bestaande ruïnes belangrijk meer aan het licht te brengen, dan thans te zien valt, en ook enkele andere, wellicht waardevolle onderdeelen aan het licht te brengen, die tot nu toe bedolven zijn geweest. Daarmede zal het onderzoek reeds haar werk geleverd hebben; men moet niet meer verwachten. Kan verder hoogstens een behoud voor verder verval van enkele voor het nageslacht belangwekkende onderdeelen, die de hoofdtrekken der stad vaststellen van belang zijn, aan eene restauratie, zelfs aan een behoud van zoovele andere onderdeelen, waarvan het onderzoek in het verband van bovengenoemd program van waarde zal zijn, doch die als vondst op zichzelf niets beteekenen, behoeft en kan niet worden gedacht. Moge dan ook het nageslacht teren op de overblijfselen van deze belangrijke stad, die reeds zoovele geslachten van materiaal voorzag. Mogen hare resten echter toch zoodanig kunnen worden gecompleteerd, dat zij een stil en grootsch getuigenis blijven vormen van een tijd, die — aan het eind van den Hindoeschen invloed op Java — voor het Javaansche volk zonder eenigen twijfel het meest glansrijke tijdperk zijner geschiedenis inhoudt.

In de navolgende behandeling der reconstructie wordt de Nāgarakṛtāgama op den voet gevolgd, terwijl daarbij telkens gelegenheid zal zijn om aan te geven, welke indices uit het terrein te vinden waren voor de betrekkelijke onderdeelen der reconstructieschets, en welke beteekenis elk onderdeel kan hebben gehad in het verband van den aanleg der geheele stad, en in het verband van hare geschiedenis en haar bloei.

V.

DE RECONSTRUCTIE VAN HET STADSPLAN

VOLGENS DE

NĀGARAKRTĀGAMA.

Zang 8. Strofe 1.

Regel 1: WIJ ZULLEN 'T VOORKOMEN BESCHRIJVEN VAN AL DE WONDEREN (DER HOOFDSTAD): DE RINGMUUR VAN ROODEN BAKSTEEN. DIK EN HOOG.

Waar heeft deze ringmuur geloopt? Om de geheele stad, zooals bij eene Middeleeuwsch-Europeesche stad het geval zou zijn? Of alleen om een stadskern, die hoogstens omvatten zou den Kraton, den Aloon-aloon en wellicht enkele voornamen verblijven en smalle strooken daaromheen, zooals de aanleg is van Solo en Djokdja?

De Oud-Regent van Modjokerto meent een ringmuur te moeten aannemen, die de geheele stad omsloten heeft en grondt deze aanneming op talrijke vondsten van muurresten, waartusschen door hem verbindingslijnen getrokken zijn, om de ontbrekende gedeelten aan te vullen. Maar de door hem geteekende muurresten zijn de eenige niet. Op meerdere plaatsen, vooral in het Zuid-Oostelijk deel der stad loopen meerdere muurresten parallel. Ook loopen meerdere der in den geteekenden ringmuur voorkomende brokstukken met hun steenverband niet met beslistheid in de richting van het geteekende. Toch kan de vondst der brokstukken niet worden ontkend.

In de Oost-Javasche tempelreliefs vinden wij een goede verklaring voor het voorkomen van al deze brokstukken. Daarvan zijn er een heele serie afkomstig van Trawoelan, dus van Majapahit zelf. Zoowel waar deze reliefs voorstellingen van het platteland als van dichters aaneengebouwde nederzettingen afbeelden, vinden wij elk verblijf, elke kampoeng, meestal elk voor zich, ook waar zij vlak naast elkaar staan, door zwaar muurwerk, omwallingen dan wel palisadeeringen omperkt, en slechts bij uitzondering vinden wij bij den overgang eener dichters bebouwing naar het platte land een meerdere complexen omsluitend muurwerk. Wordt dan de kans op mistasten niet zeer groot, indien men onder het groote aantal muurresten van Majapahit beslist één aaneengeschakelde reeks als uiterste stadswal wil beschouwd zien?

De beschrijving in het gedicht vermeldt den stadswal vóór dat de dichter ons langs een Westelijken toegang den Aloon-aloon doet betreden. Dan volgt een beschrijving van Aloon-aloon, Markt (waarvan het niet eens zeker is of ze binnen of buiten de Hoofdpoort stond), het Voorterrein voor den Kraton dat, met den Manguntur in het midden: een Cultuswijk ten Oosten en een Voorplein ten Westen daarvan, de Zuidelijke afsluiting van den Aloon-aloon vormde, en vervolgens den eigenlijken Dalem. Daarna — in Zang 12 — wordt de omgeving „langs de zijden der stad” beschreven, en al moge dan de dichter daarna weer enkele verblijven vermelden, die weer binnen de ommuring schijnen te hebben gelegen, zoodat het niet zeker schijnt

welk rayon precies ommuurd werd met den algemeenen stadsmuur en zelfs voor een veronderstelling van muurwerk in twee linies plaats is, dit doet aan het uitgesproken beginsel niets ter zake. Daarin juist is m.i. zeer weinig verschil met Solo en Djokdja te bekennen.

Ik zou ook voor muurwerken van aldus beperkten omvang niet met alle stelligheid een bepaald beloop durven aangegeven. Er is te veel vernield. En de aaneengesloten reeksen goede bakstenen, die de ringmuur moet hebben opgeleverd, zullen wel in de eerste plaats in de aandacht van allen, die dit materiaal gebruiken konden — volstrekt niet alleen, zelfs m.i. niet voornamelijk suikerfabrikanten — gevallen zijn. Het wil mij echter voorkomen, dat het stadsemplacement aanwijzingen bevat, die de mogelijkheid openen, dat er ringmuren zijn geweest in twee duidelijk te onderscheiden linies. Het loont de moeite om deze linies hierbij even te bespreken, al loopen wij daarbij wellicht wat veel op het gedicht vooruit, omdat ik daarbij als vanzelf in de gelegenheid kom om een indruk te geven van de beteekenis der stad.

De eerste linie dan zal vermoedelijk in de eerste plaats in een rechte lijn van af de Oostzijde van den Segaraän Noordwaarts te vervolgen zijn, verder langs de Noordzijde van den Aloon-aloon Oostwaarts, met een uitbouw in Noordelijke richting in het midden, waardoor dus aan de zijden van dit gedeelte twee inspringende hoeken gevormd worden, waarvan later nog sprake zal zijn; voorts langs den Oostrand van den Aloon-aloon Zuidwaarts, met rechthoekige uitbreiding Oostwaarts om het Cultuscomplex heen, om daarmee aan te sluiten aan den grooten rechthoek van den Kraton, die op zichzelf ommuurd zal zijn geweest, en die met de Westzijde weer tegen den Segaraän aansluit.

Daarbij dient intusschen de opmerking te worden gemaakt, dat het eerstgenoemde stuk: dat, van den Segaraän af Noordwaarts, op meerdere plaatsen dubbele restanten vertoont, zoodat men hier ook aan restanten eener ondergrondsche waterleiding zou kunnen denken. Te meer aandacht dienen wij aan deze mogelijkheid te wijden, omdat het bekend is, dat de Oost-Java Stoomtram, die hier langs den grooten weg het emplacement van Majapahit doorloopt, ongeveer in deze buurt een ondergrondsche leiding uit den Hindoetijd moet kruisen.

De tweede linie zou zijn een lijn, die ten zuiden van den Kraton den aldaar ingeschetsten Kadharmādhyaṣan omsloot, verder op eenigen afstand Westelijk parallel aan den Segaraän naar het Noorden loopend, wellicht om de lichte verhevenheid, waarbij ik „Sagala”? inschreef, heen, weer Noordwaarts en voorbij het Westelijk van de Hoofdboort gelegen hooge terrein met Chineesche graven weer Westwaarts gelopen kan hebben om, de terreinen „Wengker” en „Matahun” omsluitend, weer zuidwaarts te loopen en bij het Cultuscomplex bij de „eerste” linie aan te sluiten, nadat benoorden dit complex een Oostelijke uitgang van de pura is vrijgelaten. Naar dezen Oostelijken uitgang, die in het terrein zeer duidelijk geteekend is, voerde de Noord-Oostwaarts gerichte arm van onzen viersprong. Het is duidelijk, dat in dit verdedigingsstelsel het Cultuscomplex en de Kadharm-

mādhyakṣan, wellicht ook het verondersteld „Sagala” de beteekenis van vooruitgeschoven bolwerken hebben gehad.

Omtrent de tweede linie kreeg ik zoo weinig zekerheid, dat ik haar niet beslist afgeteekend op de reconstructieschets dorst aan te geven, ten minste voor zoover het Noordelijk gedeelte betreft. Het Zuidelijk gedeelte zullen wij nog nader leeren kennen. Ook bij het Cultuscomplex en in het Zuid-Westelijk gedeelte der tweede linie vindt men aanwijzingen, die aan waterleidingen doen denken, waarvan de beteekenis verder op nog blijken zal. Van de afmetingen krijgt men een indruk door de uiterste maten van den Aloon-aloon, n.l. 550 × 900 Meter (globaal).

Eer ik van deze ommuringskwestie afstap dient nog de aandacht gevestigd te worden op den merkwaardigen loop, dien de stadswal volgens de schetsen van den Oud-Regent van Modjokerto gehad zou hebben bij de in het uiterste Noord-Westen staande Tjandi Brahoe. Zou deze tjandi opzettelijk buiten de muren gehouden zijn, en de Oostelijk daarvan voorkomende trits de tjandi's Gentong, Tengah en Gedong niet, Tjandi Moeteran weer wel? Toch heeft de Regent dit gedeelte van zijn wal niet geheel uit de lucht gegrepen. Het wil mij voorkomen, dat het zeer de moeite zou loonen om dit gedeelte der stad nauwkeurig te onderzoeken, vooral omdat het ons treft dat Moeteran juist Noordelijk van Brahoe, genoemde trits juist Oostelijk ligt, terwijl ook Zuidelijk en Westelijk van dien tempel ongeveer op denzelfden afstand in de topografische kaart „tegalans” ingeteekend zijn. Genoemde bijtempels immers zijn ons alleen bij overlevering, zij het met zekerheid bekend. Hun emplacementen zijn ook in werkelijkheid niet van verhoogde tegalans te onderscheiden, die hier als waren het eilandjes — te midden der suikerrietvelden of sawahs — voorkomen. Hebben wij hier met een uitgebreider tempelcomplex te doen dan bij een oppervlakkig bezoek te vermoeden valt, met bijtempels in de vier windstreken en den hoogen Brahoe als centrum? Wij zullen later zien, dat er alle reden was, waarom juist aan de Oostzijde een uitgebreider complexje bijtempels opgericht kan zijn. Teekenen wij om een dergelijk tempelcomplex nu eens globaal naar Javaanschen trant een ringmuur, waarin de binnentempel afzonderlijk ommuurd is en denken wij ons die ommuring en die tempels verwoest, gedeeltelijk gesloopt, berampast en door banjirs verder vernietigd. Hoe licht zal men dan „muurresten verbindende” tot een oplossing komen als de Oud-Regent schetste? Mijn schets heeft men dan ook alleen te beschouwen als aantoonende de mogelijkheid, dat een het geheele stadscomplex omsluitende omwalling, ook al bouwt men die op nog zooveel muurresten, niet als eenige oplossing behoeft te worden aanvaard. Met ditzelfde doel teekende ik — men bedenke wel: soms geheel op den gis — in de reconstructieschets verschillende omwalde verblijven in. Eerst indien door ontgravingen aangetoond wordt, dat men overal op de aangegeven vindplaatsen met muurwerk van hetzelfde type, dan wel van overeenkomstigen, zeer zwaren aanleg te doen heeft, zou het bestaan van een stadswal in onzen Europeesch-Middeleeuwschen zin aangenomen moeten worden.

Men begrijpe mij wel: ik wil de laatste zijn om het werk van den sympathieken grijsaard af te breken. Door zijn onderzoek vestigde hij de aandacht op zeer vele der belangrijkste punten. Ging hij van een veronderstelling uit, die wellicht niet geheel juist zal blijken, zijn werk was ernstig, en in zoover zeker nauwkeurig, dat het op meerdere punten — zooals wellicht ook hier bij Brahoe — aanleiding zal zijn voor een vernieuwde beschouwing. Ik heb bij mijn onderzoek zeer veel aan zijne aanwijzingen gehad.

Regel 2. (I): DE INGANG VAN DE STAD AAN DEN WESTKANT HEEFT VOOR ZICH 'T PLEIN BINNEN EEN DIEP WATER EROMHEEN.

(II): DE INGANG VAN DE STAD AAN DEN WESTKANT HEEFT VOOR ZICH EEN GROOT PLEIN. IN 'T MIDDEN LOOPENDE OM EEN DIEP WATER.

Tekst: KULWAN DIK PHRAWAKTRA (voor: DHIDWURA °) MANGHAREPAKĒN LĒBUH AGĒNG I TĒNGAH WAY EDRAN ADALĒM.

De tweede vertaling werd door Kern gegeven naar aanleiding van Verbeek's opstel over de oudheden van Majapahit, waarvan de Segaraän zulk een belangrijk onderdeel vormt. De moeilijkheden, waartoe deze veronderstelling aanleiding geeft, leerden wij reeds kennen. Poerbatjaraka acht een dergelijk plein met een grooten vijver in het midden voor Java onbestaanbaar. Indien mijn reconstructie der stad in beginsel juist is, dan is er voor de tweede vertaling ook geen plaats.

Bij de eerste vertaling wordt door Kern de gedachtengang aldus uitgedrukt:

DE RINGMUUR, ENZ., AAN WELKS WESTELIJKEN INGANG BINNENKOMENDE MEN EEN PLEIN VOOR ZICH ZIET, IS OMGEVEN DOOR EEN DIEPE GRACHT.

Indien men de vertalingen en den uitleg vergelijkt met de emplacementskaart en de reconstructieschets, moet het treffen, dat juist in den Noord-Westhoek van den Aloon-aloon, dus vermoedelijk dicht bij de plaats waar de westelijke ingang tot de pura verondersteld kan worden, (de op de reconstructieschets voor dien toegang gegeven ligging is niet meer dan een gissing), dat in dien Noord-Westhoek dus de tranches een merkwaardigen loop beschrijven. Terwijl de normale loop van de 39 meter tranche buiten het vroeger reeds vermeld complex Chineesche graven loopt, zien wij een smalle 39 meter strook bezuiden en beoosten dit verhoogd terrein naar binnen springen. Kan dit — geheel verflauwd — het restant zijn van een singelgracht? Liep die gracht dan uitsluitend om dien Noord-Westhoek? Ik zal trachten deze vragen te beantwoorden.

Hierboven, bij 8, 1, 1. maakte ik de opmerking, dat de resten, die aan overblijfselen van een ringmuur deden denken, op meerdere plaatsen van hun veronder-

steld beloop tevens de gedachte wekten aan verouderde waterleidingen, in welke veronderstelling ik werd bevestigd door inlichtingen van de zijde der O.J.S.

Enkele bijzonderheden dienen hier ter plaatse te worden vermeld, om te doen zien, dat ook op andere, hooger gelegen plaatsen dan juist hier in het Noord-Westen werkelijke, d.i. waterhoudende singelgrachten in ieder geval mogelijk zijn geweest.

De door de bemoeiingen van den Oud-Regent van Modjokerto aan den dag gebrachte badplaats, de z.g. Tjandi Tikoes, dankt zijn bestaan aan een plaatselijk voorkomend aanzienlijk hoogteverschil tusschen een Zuid-Oostelijk daarvan gelegen rawah en de lager gelegen bedding der kali Batapaloeng.

Dit hoogteverschil is niet natuurlijk: het is te danken aan een in een dalengte aangebrachten stuw dam, die van af den tjandi Tikoes naar het Noorden loopt.

Het feit van het bestaan dezer badplaats en de wijze, waarop deze rawah reeds verslibd is, maakt het m.i. zeker, dat men hier met een reusachtigen wadoek uit Majapahitschen tijd te doen heeft, die naast andere bestemmingen ook wel zal hebben gediend om de stad Majapahit van natte grachten en van spoelwater te voorzien. Men damde de rivier af, en moet die in de richting Noord ten Westen, achter het Wringin-Lawangcomplex om hebben afgeleid. Thans werkt deze omlegging vermoedelijk niet meer zoo effectief als vroeger en bovendien wordt het water zoo volledig voor irrigatiedoeleinden benut, dat van een eenigszins grootere leiding, die den naam van rivier zou kunnen dragen in deze omgelegde richting nauwelijks sprake meer is. Indices op het terrein wijzen echter m.i. uit, dat dit vroeger anders het geval was en ouden van dagen in Djati-Pasar aan den grooten weg weten nog te vertellen van den tijd van het oerbosch, den tijd van voor den aanleg der nieuwe landwegen, toen een tocht naar Tjandi Lima en Dinaja gemakkelijker ging per prauw dan te voet. Wij zullen zien, dat dit feit bij de verklaring van enkele oogenschijnlijke moeilijkheden uit het gedicht een oplossing aan de hand doet, en bovendien op enkele geschiedkundige feiten een nieuw licht werpt. In ieder geval weten wij alvast, dat de geheele Oostzijde der stad begrensd werd door een (geheel?) kunstmatige rivier, die, ten minste in zijn bovenloop, hoog gelegen was, en van waar men dus water brengen kon naar bijna elk punt, waar men het in de stad of eromheen noodig mag hebben geacht. Ook het Oostelijk gedeelte van den Aloon-aloon kan dus omgeven zijn geweest door waterhoudende singelgrachten, die — eventueel in panden verdeeld — niet alle van gelijk niveau behoeven te zijn geweest. Hetzelfde geldt voor het Zuidelijk gedeelte der stad, ja zelfs voor het verre Zuid-Westen.

De ontdekking van Tjandi Tikoes moge derhalve niet het uitgangspunt vormen voor de ontdekking eener geheel bedolven stad, voor een Javaansch Pompei, het is niet onwaarschijnlijk, dat diep gelegen en derhalve vermoedelijk tamelijk wel bewaarde leidingen van af dit punt naar verschillende gedeelten van de stad hebben gevoerd, en dat derhalve Tjandi Tikoes het uitgangspunt kan worden voor een op de meest exacte gegevens berustende identificatie der verschillende stadsgedeelten en hun onderlingen samenhang.

Juist het feit van dit tamelijk belangrijke waterwerk is voorloopig een der voornaamste steunpunten, zoo niet een bewijs, voor de hier behandelde hypothese omtrent de juiste ligging en uitgestrektheid der stad.

Regel 3: BRAHMASTHANA — (waringin-)BOOMEN. IEDER MET EEN BODHITERRAS AAN DEN VOET, RIJEN VORMENDE, DIE ALLE DICHT EN VAN VERSCHILLENDE HOOGTE ZIJN.

Men heeft hier te doen met de steriotiepe waringins op een Javaanschen Aloon-aloon. Van een regelmatig terugvinden der hier bedoelde terrassen kan echter weinig sprake zijn. Overstromingen van af bovengenoemde rivier, het oerbosch en daarna de bodembewerking ten behoeve der suikercultuur hebben hier te grondig huis gehouden. Ettelijke stukken wal met veel puin zijn hier echter nog wel degelijk over. Oogenschoonlijk weinig verschillend van de aarden wallen, die men in elke sawah op niet al te vlak terrein vindt, en die hun ontstaan te danken hebben aan de noodzakelijkheid van het waterpas maken van het sawahveld (ik bedoel hier niet de terrasdijkjes, maar de hoopen, ook wel dammen, waar men zijn overtolligen grond bergt, met zijn bij het ploegen hinderlijke steenen) zijn zij zoo regelmatig van beloop en hier en daar symetrisch, dat zij wel degelijk restanten kunnen vormen van de oude grondkeeringen of wallen, die wellicht ten deele uit gedroogde klei bestonden. Wij zullen verderop zien, hoe van enkele zulker dammen geconstateerd kon worden, dat zij op de plaats ontstonden van zeer zwaar muurwerk.

Regel 4: DAAR ZIJN GEPOSTEERD DE BEAMBTEN, DIE ONAF-
GEBROKEN OM BEURTEN WAKEN VOOR HET POLICIE-
TOEZICHT OP DEN PASEBAN.

Deze zinsnede is alleen van belang voor mijn reconstructie, omdat daarop bij de behandeling van den Paseban teruggekomen wordt.

Strofe 2.

Regel 1: TEN NOORDEN DE PRACHTIGE, WONDERFRAAIE HOOFD-
POORT, WELKER IJZEREN DEUREN MET TALLOOZE
FIGUREN VERSIERD ZIJN.

Waar deze Hoofdpoot gestaan heeft? Indien men mijne conclusie omtrent de ligging der stad als juist beschouwt, kan daaromtrent weinig twijfel bestaan. Het ligt immers voor de hand, dat de Koningsweg van af den Viersprong Noordwaarts voerende deze Hoofdpoot zal ontmoeten bij de kruising der Aloon-aloon omwalling, en wellicht was de overeenstemming met Solo en Djokdja wel een dus-

danige, dat men ook hier met een poortcomplex tusschen de eerste en de tweede ommuringslinie te doen heeft, waarin men zich dan ten minste in tegenstelling met Solo en Djokdja ten minste één poortdeur te denken heeft.

De Oostzijde van den Aloon-aloon maakt bij haar overgang naar de Noordzijde een inspringenden hoek, zooals zeer duidelijk aan de grens tusschen Tegalan en bevloeiveld te zien is. Deze inspringende hoek nu ziet men ongeveer symetrisch ten opzichte van den hoofdas aan de Westzijde herhaald. En omdat het terrein naar de Noord-Westzijde afdaalt, moet men hier dus te doen hebben met een op kunstmatige wijze verhoogde plaats. Ook de groote hoeveelheden baksteenpuin, vooral langs den rand regelmatig voorkomend, wijzen in deze richting. Dit terras heeft — zooals vooral van de Noord-Westzijde te begrijpen is, indien daar een gracht geloopt heeft, — veel van zijn oorspronkelijken vorm verloren. Juist de inspringende hoek vindt men echter m.i. scherper afgeteekend dan op de topografische kaart is afgeteekend. Op eenigen afstand parallel aan de Oostzijde loopt een leidam, zoodat men wellicht in de tusschenruimte tusschen terras en dam den poortdoorgang heeft te zoeken. Dit alles is m.i. duidelijk genoeg, en door ontgraving zal men wellicht nog nauwkeurig de gestalte der poort kunnen vaststellen.

De door deze poort Noordwaarts voerende weg moet een zeer belangrijke geweest zijn. Wij vinden nog Kilometers en Kilometers verder Noordelijk langs desa's, waarvan er verscheidene reeds in Majapahitschen tijd bestonden, nog thans in gebruik zijnde stukken landweg telkens weer ongeveer ditzelfde tracée volgen. In deze richting ligt ook de vermoedelijke plaats van de in den Pararaton genoemde haven Cangu-Lor „aan een voormaligen rivierarm”. Is deze arm dan niet de uitmonding van de (omgelegde) rivier van Majapahit, en was het bij die omlegging dan niet in de eerste plaats om die kunstmatige haven te doen, waarvan de stichtingsdatum wordt opgegeven? Is dit tevens de plaats, waar men bij het aanleggen eener belangrijke irrigatieleiding het groote aantal rechtop staande steenen palen gevonden heeft, dat den Oud-Regent van Modjokerto deed denken aan de fundeeringen van de tribunes, die voor den Bubad, het exercitieveld benoorden de stad beschreven zijn? (Zang 87). Moet men in die palen niet veeleer de plaatsen zien waar de lastdieren (Olifanten?) werden vastgelegd, die de van overzee aangevoerde waren naar de hoofdstad moesten voeren?

Het wil mij ook niet twijfelachtig voorkomen, dat deze verlengde Koningsweg de weg is, waarlangs de Chineesche troepen in 1214 çaka uit Majapahit naar hun te Cangu-Lor liggende schepen werden teruggejaagd. Wij hebben bovendien alle grond voor het vermoeden, dat hier te Cangu twee gedeelten van het Chineesche leger zich vereenigden, een gedeelte, dat van uit Toeban overland oprukte, en een ander gedeelte, dat den Brantas tot aan dit punt was opgevaren. Op dit punt wordt dan ook een vlotbrug beschreven, zoodat de weg, waarlangs de troepencontingenten zich vereenigden als een verlengde van den Koningsweg moet worden beschouwd, die wellicht doorliep tot Sedajoe toe (n.l. het oude Sedajoe aan de Noordkust?)

Door de ligging aan dezen weg van de markt — wij zullen haar plaats direct ten Noorden van de Hoofdboort aan den weg aansluitend nog tamelijk nauwkeurig kunnen bepalen — krijgen wij een goeden kijk op de belangrijkheid der stad. Daarmede immers blijkt deze markt niet een gewone pasar te zijn, maar een markt voor den groothandel en het wil mij voorkomen, dat juist aan deze omstandigheid de opkomst, de grootheid en de macht van Majapahit te danken zijn geweest. Met welk een ander oog bezien wij dien tijd, indien wij ons hier dezen weg denken met zijn „zwaar verkeer” van zoo eigenaardig karakter. Het is bovendien zeer wel mogelijk, dat kleinere prauwen tot Majapahit konden doorvaren.

Wij zullen het eerste gedeelte van dien weg benoorden de Hoofdboort nog uit geheel ander oogpunt leeren beschouwen.

Regel 2: NAAST DE OOSTZIJDE PRIJKT EEN HOOGHE KOEPEL
 WAARVAN DE VLOER MET WIT (zgn.) DIAMANTCEMENT
 BELEGD IS.

Het emplacement voor dit gebouw meen ik te hebben terug gevonden in den Noord-Oosthoek van den Aloon-aloon. Een tegenwoordige landweg stijgt na Djatipasar verlaten te hebben iet of wat en komt na kruising van iets, dat machtig veel van een oude fundeering weg heeft op een soort veldje, waarvan nog de restanten eener oude omwalling over zijn, en in welks midden een — globaal vierkante — verhevenheid staat, die tot terp van onzen Panggung Aruhur kan hebben gediend. Dit gebouw stond dan centraal in den hoek tusschen de Oostzijde van den Aloon-aloon en den Zuidkant van meergenoemden „inspringenden hoek” op ongeveer gelijke afstanden van deze zijden verwijderd. Indien men het terrein tusschen het vorenomschreven Panggungemplacement en deze Aloon-aloon zijden op den keper beschouwt, ontdekt men daarin zeer flauwe, nog niet geheel uitgewischte terrasseeringen, die bij wijze van amphitheater ten minste aan die twee zijden, doch bijna zeker ook aan de Zuidzijde (zie den opmerkelijken loop der tranches op dit punt) om dit emplacement heen liepen.

Bij de bespreking der voorschetsen betoogde ik reeds, dat de wijze, waarop de op dit gebouw betrekking hebbende zinsnede in onzen tekst gesteld is, doet denken aan een aan alle zijden open gebouw, waarvan vooral de vloer de aandacht moest trekken. Ik heb dan ook in mijn studie over „Javaansche Architectuur” vermoedens geuit, dat indien al Majapahit een hanenklopbaan gehad heeft, dit gebouw in dezen Panggung Aruhur, in den Noord-Oosthoek van den Aloon-aloon gezocht dient te worden. Daarbij heb ik tevens een veronderstelling geopperd omtrent de reden die Prapañca gehad kan hebben om de bestemming van dit gebouw te verzwijgen. Indien men nu nagaat, dat op Bali de hanenklopbanen in de nabijheid der Pasars voorkomen lijkt mij de bestemming van den zooeven beschreven aanleg niet twijfelachtig meer. Dit gebouw heeft dan een zeer hoogen batoer (stoepterras) gehad,

waarop de hanengevechten op een wit diamantcementen vloer, binnen de omwalling door een elitegezelschap (loges) en daarbuiten op het amphitheater door een zeer groote volksmenigte konden worden gevolgd. De aanleg is er als geknipt voor.

Wie echter met hoog gespannen verwachtingen dit emplacement persoonlijk in oogenschouw gaat nemen, zal teleurgesteld thuis komen, en zich omtrent mijn fantasierijkdom zekere hartgrondig geuite termen laten ontvallen. Wat is er n.l. te zien?: een aardhoop, een vormeloos walletje niet eens in het vierkant omgaand, een paar mislukte boompjes, een paar pépinières voor sawahvelden (als men het treft) en een djagoengveld van merkwaardigen aanleg.

Men onderzoeken: ik gevoel mij van deze veronderstelling vrij zeker.

Stel er stónd een panggung op hoogen batur binnen een omwalling als geschetst en omringd door een amphitheater.

De pannen, zijn gerampast.

Het hout is vergaan.

De neuten hebben een nieuwe „betere” bestemming gevonden.

De vloer is verscherfd, wellicht als wegverharding gebezigd.

De keermuren van den batur? Men heeft er de baksteen tot 1 M. diepte onder den bodem uitgehaald.

Idem idem de omwalling.

2 × idem de terrasseeringen.

.....

Wat blijft er dan over?

Een aardhoop, met hier en daar een stuk puin.

Een vormeloos walletje,

en een djagoengveld van „merkwaardigen” aanleg.

Dit zijn de overblijfselen van een Majapahitschen hanenklopbaan uit reële gegevens in abstracto afgeleid.

Dit zijn óók de overblijfselen, die men op het verondersteld emplacement van Majapahit bij de markt, „naast de Oostzijde van den Aloon-aloon” terug vindt.

Het is aan de hand van dergelijke aanwijzingen, dat het stadsplan van Majapahit moet worden gereconstrueerd. Indien men echter dergelijke gegevens, die op zoo typische wijze de beschrijving aanvullen, op alle beschreven plaatsen terug vindt, dan wordt onwillekeurig de gedachte opgewekt, dat men met zijn veronderstellingen de waarheid zeer dicht op de hielen zit.

Regel 3: VAN NOORD NAAR ZUID LIGT HET MARKTPLEIN, MET
DICHT AANEENSTAANDE GEBOUWEN, UITERMATE LANG,
ZEER WONDELSCHOOON;

Zoo zien wij dan hoe de schrijver de Noordzijde van den Aloon-aloon behandelt. Eerst beschrijft hij de Hoofdpoort in den Noord-Westhoek, dan den Panggung Aruhur in den Noord-Oosthoek, en nu daartusschen in: de markt, die

van heel ver, van Noord naar Zuid daartusschen komt opdoemen. Ze was dus volgens de op het terrein verkregen indices centraal gelegen om den hoofdas: niet zooals in Solo en Djokdja, waar de Hoofdweg centraal ligt. Wij zullen nu trachten de grenzen van deze markt te bepalen, waarvoor wij een aanwijzing bezitten in zang 12, strofe 3.

Uit deze passage weten wij, dat er in Majapahit evenals in Solo en Djokdja een Pangeran Ngabehi Lor ing Pasar was, die ten Noorden van de markt woonde. Indien het gelukken mocht diens verblijf op het emplacement der stad terug te vinden, dan zouden wij behalve voor de breedte van den Pasar, waarvoor wij reeds een aanwijzing hebben in de breedte van het aan de Noordzijde uitgebouwd gedeelte van den Aloon-aloon, ook voor hare lengte een aanwijzing verkrijgen.

Op de plaats nu, waar de tegenwoordige Postweg den hoofdas van den Majapahitschen aanleg snijdt, wordt een verhoogd stuk gronds gevonden, dat plaatselijk uitgegraven is, vermoedelijk om baksteen te winnen. Hierdoor is muurwerk aan het licht gekomen, dat, voor zoover ik kon nagaan, een regelmatigen rechthoek gevormd heeft, symetrisch ten opzichte van den hoofdas gelegen. Het omsloten terrein kan het verblijf van genoemden hoogwaardigheidsbekleeder geweest zijn, of ten minste een gedeelte daarvan.

Brokken muur, aardhoopen, vervormingen van het terrein, het zijn alles op zich zelf zoo onbeteekenende dingen. Maar gezamenlijk, door hun regelmatige groepeerings om den hoofdas, door hun terugvinden aan de hand van het gedicht vormen zij toch de elk voor zich onbeteekenende bouwstenen van het groote bouwwerk: de reconstructie van het stadsplan. En alsof een extra bevestiging nog noodig ware: het op deze wijze afgebakende terrein ligt volop te midden der desa „Djati Pasar”, in welke desa thans geen markt te bekennen is. De oorspronkelijke kampoenpaden dezer desa en de erfgronden loopten Noord-Zuid en Oost-West, behalve langs de Ooster grens, en allermint in een richting, die de Postweg op zoo natuurlijke wijze zou hebben aangegeven. Dit gedeelte van den Postweg is dus ontwijfelbaar nieuw. Wij zullen later zien, dat wat het verder Noord-Oostwaarts gelegen deel betreft, de Postweg vermoedelijk een zeer oud tracée volgt. Is het misschien mogelijk, dat juist door den aanleg van dit gedeelte van den Postweg in den tijd van Daendels de aandacht weer op Majapahit gevestigd werd en dat Raffles slechts gegevens deed aanvullen, met welker verzameling men reeds eenigen tijd bezig was?

Het volgende kan wellicht het best ook op deze plaats worden behandeld. Volgens de beschrijving in zang 12, 4 moet ten Noord-Oosten van de markt het verblijf van Patih Gadja Mada, den Bismarck van Majapahit gelegen hebben. Wardenaar nu heeft de overlevering opgeteekend, dat de poort Wringin-Lawang de toegang tot dit verblijf heeft gevormd. De ligging van dit verblijf is ook inderdaad ten Noord-Oosten van de markt van bovenomschreven ligging. Bij de behandeling van het vooronderzoek melde ik reeds, dat de Oud-Regent van Modjokerto in een reeks bij deze poort gevonden terpen en wallen de markt meende te hebben teruggevonden

Zijn opnemers teekenden deze overblijfsels in een richting Noord-Zuid, zoodat er te meer aanleiding bestond voor deze veronderstelling. Deze gegevens echter gaven mij aanleiding om bedoelde grondstrook nauwkeurig te onderzoeken. Daarbij vond ik van Noord naar Zuid niets; van af Wringin-Lawang echter nagenoeg zuiver Oost de resten van een Middeleeuwsch verblijf in optima forma, met een zeer belangrijke omwalling, waarvan aan alle vier zijden nog belangrijke overblijfsels waren te vinden, en overigens met een put of vijvertje en met de overblijfselen der terpen van verschillende gebouwen. Hier is geen twijfel mogelijk: een stadspoort veronderstelt een aansluitenden weg, geen door een omwalling omsloten terreinstrook.

Ik ben echter in de gelegenheid om op dit Gadjah Mada verblijf een veel reëler licht te werpen. In het Museum te Weltevreden komt een geheele serie bas-reliëfs voor, afkomstig uit Trawoelan, dus uit Majapahit-zelf. Zij stellen landschappen, nederzettingen en enkele voornamen verblijven voor. Onder deze reliëfs troffen mij er twee aaneensluitende onmiddellijk door de groote gelijkenis van de daarop afgebeelde poort met Wringin-Lawang. Ook hier alvast daarachter een verblijf, geen weg. Hoe groot was echter mijn verrassing, toen ik plotseling tot het besef kwam, dat het achter deze poort afgebeeld verblijf tot in onderdeelen overeenkwam met de opname, die ik van het Gadjah Mada verblijf gemaakt, en op de teekening ingeschetst had: Een poort, die — niet in het midden van de korte zijde staande — toegang gaf tot een rechthoekig omwald terrein. Op het voorterrein binnen de poort links een terp — op het reliëf terzelfder plaatse een gebouw. Dit voorterrein wordt afgescheiden door een leiding in de werkelijkheid, door een muurwerk, waarvan de voet intusschen niet zichtbaar is, op het reliëf. Op het achterterrein, waarvan op het reliëf alleen het voorgedeelte zichtbaar is, staan afgebeeld: links een, rechts een, en in het midden twee gebouwen achter elkaar, welke situatie met die der poovere gebouwrestanten op het terrein nagenoeg volkomen overeenstemt. Slechts het voorste middengebouwje, dat op een tjandi lijkt, staat meer naar voren dan op mijn schets. Ook herinner ik mij niet hierin een emplacementje te hebben gezien voor een dergelijk belangrijk gebouw als dit hoge, steenen tjanditje moet hebben gevormd. Wellicht komt — bij nader onderzoek — nog wel meer aan het licht. Er is namelijk nog meer overeenkomst. De leiding, die het voorterrein afsluit, buigt vóór den Noorder zijmuur om naar het Westen om in den Noord-West hoek het terrein te verlaten. Op dit punt nu ziet men ook op het reliëf een leiding door de omwalling gevoerd. Alles wijst er op, dat wij hier met een wellicht uit het geheugen samengesteld contereitsel te doen hebben. Ook de omgeving klopt: rechts van het Gajamada verblijf zien wij op het reliëf een kampoeng afgebeeld, met schuin naar achter verloopende palisadeering; dit is de richting, die de Wringin-Lawang leiding nog thans bezit, en wij zagen reeds, dat langs de Oostgrens der desa Djati Pasar de erfgronden zoomede de desa grenszelf van de normale Noord-Zuid en Oost-West richtingen afwijken. Indien ik mij verder niet in de aansluiting der reliëfs vergis, die door mij gerangschikt werden, voordat ik daarin een meer directe afbeelding van bestaande stadsgedeelten zag, dan kan ook het links van het verblijf afgebeelde

met de werkelijkheid overeenstemmen. Wij zien daarop dan in een, wat de geaccidenteerdheid betreft, wel wat fantastisch landschap (welk een overeenstemming daarin met de landschap-afbeeldingen bij sommige Europeesche primitieven, ook waar het weergaven van bekende in nagenoeg vlak land gelegen steden betreft) in de eerste plaats het begin van den weg naar Japan, en de beide deelen van de desa Wringin-Lawang, die ook thans nog door akkertjes van elkaar gescheiden zijn. Dit reliëf zal ons nog verder van dienst zijn.

Welk een fraai beeld krijgen wij hier ten minste van een uiterst gedeelte der stad. Ook dringt de gedachte zich aan ons op, of niet ook de verdere reliëfs dezer serie-aanwijzingen kunnen geven voor haar uiterlijk. Tot nu toe heb ik niets anders kunnen vinden, echter was ik nog niet in de gelegenheid om ook de tweede helft van deze zelfde serie, die in het Museum te Modjokerto is ondergebracht, nader uit dit licht te beschouwen.

Regel 4, a: IEDERE MAAND CAITRA KOMT HET VERGADERDE
HEIR DAAR (op de markt) RAAD HOUDEN;

Nadat mijn conjunctuur omtrent een te midden der markt als vergadergelegenheid gebruikte „Pangung Aruhur” zoo volkomen averechtsch gebleken is, zal ieder zich mijne nieuwsgierigheid kunnen begrijpen, of men te midden der markt wellicht nog een andere vergaderplaats bij een eventueel nader onderzoek zal afgeteekend vinden.

Intusschen zijn wij door de hierboven vermelde zinsnede van het gedicht in staat het hier behandelde Noordelijk kwartier zij het slechts met zekere waarschijnlijkheid te completeeren, niet alleen, maar omtrent haar belangrijkheid zeer gewichtige conclusies te trekken. Immers staan deze legervergaderingen in verband met de in de zangen 86 en 87 beschreven spelen op den Bubat. Wij lezen daar in zang 86:

Strofe 1, regel 2: ER IS TEN NOORDEN VAN DE STAD EEN VELD,
BEKEND ONDER DEN NAAM VAN BUBAT;

regel 3: Z. MAJ. DE VORST GAAT TELKENS DAARHEEN,
TERWIJL HIJ ALS VOERTUIG GEBRUIKT HONDEN EN
LEEUWEN (SINGHA), DIE NIET MET ELKAAR HARMO-
NIEEREN.

Hebben wij in de laatste zinsnede wellicht een aanwijzing te zien, dat er in de Hoofdpoot geen hoge drempel voorkwam, of ten minste geen trap-op-enafgang? Maar lezen wij verder:

Strofe 2, regel 1: EN BUBAT DOET ZICH VOOR ALS EEN WOESTE
GROND, ZEER VLAK, NIET BEGROEID, RUIM.

- regel 2: EEN HALVE KROÇA STREKT HET ZICH UIT OOST-
WAARTS TOT AAN DEN KONINGSWEG;a)
regel 3: MEER DAN EEN HALVE KROÇA NOORDWAARTS
TOT AAN DEN RAND DER RIVIER.....b)
regel 4: HET IS OMGEVEN DOOR HUIZEN EN OPTREK-
KEN VAN MANTRI'S IN MENIGTE GEGROEPEERD...c)

- Strofe 3, regel 1: VERWONDERLIJK SCHOON STAAN DAAR TE MID-
DEN HOOGE BOUWWERKEN;
regel 2: WAARVAN VELE ZUILEN MET BEELDWERK VER-
SIERD ZIJN EN MET GELEDINGEN DIE ER FRAAI UITZIEN.
regel 3: HET KONINKLIJK HOOFDKWARTIER IN
DE NABIJHEID DAARVAN TEN WESTEN, GELIJK DE HOF-
BURG.....d)
regel 4: IS DE PLAATS WAARHEEN DE VORST ZICH BE-
GEEFT WANNEER DE MAAND CAITRA GEKOMEN
IS, ALS WANNEER HIJ OP EEN PANGGUNG STIJGT.....e)

Voorts in zang 87:

- Strofe 1, regel 1: DE TRIBUNES STONDEN OP EEN RIJ NAAR HET
NOORDEN, MET DE VOORZIJDEN IN 'T WESTEN;
regel 2: AAN DE NOORD- EN ZUIDZIJDEN WAREN DE
KONING EN UITGELEZEN KṢĀTRIYA'S.
regel 3: DE HOOFDMANTRI'S EN DE DHARMMĀDHYAKSA
ZATEN IN RANGORDE MET HET AANGEZICHT NAAR 'T
OOSTEN GERICHT;
regel 4: HET DAARVOOR LIGGENDE IS ZEER RUIM, ZOO-
DAT HET ZICH UITSTREKT OVER DE GEHEELE
LENGTE VAN DEN GROOTEN WEG.....f)
1) (Noot van Kern:) OF ALUN-ALUN; VERG. ZANG 84, 6..(enz.).

- Strofe 3, regel 1: NA DEN TERUGKEER VAN Z. MAJ. DEN VORST WAS
BUBAT VERLATEN EN WERDEN DE TRIBUNES OP-
GERUIMD.....g)

Wij zien uit deze citaten, dat Bubāt als feestterrein gebruikt werd in de maand Caitra (e), de maand van onze legervergaderingen op de markt. Het is ook zonder deze bevestiging duidelijk uit het te voren behandelde, dat daar, waar de

markt aan de eene zijde van den Koningsweg grensde, Bubaf aan de andere zijde zich moet hebben uitgestrekt (*f*). Als herkenningsteeken van den Bubaf behoeven wij geen resten van de tribunes te zoeken, deze werden immers steeds opgeruimd (*g*), wat wij te zoeken hebben, dat zijn de grenzen van dit veld, ten minste ongeveer, omdat nu eenmaal de in het gedicht aangegeven maat van een Kroça niet meer bekend is. Welke gegevens kunnen ons daarbij nu van dienst zijn?

Het eenige werkelijke houvast, dat wij bezitten, is de Koningsweg. Eenig houvast hebben wij verder aan de buitenste ommuring der stad, dus vermoedelijk de Noordzijde van meergenoemd complex Chineesche graven, als Zuidelijke grens van het veld. Indien wij slechts den Noordgrens van het veld konden bepalen, dan zouden wij ten minste in de gevonden lengtemaat (*b*) een maximum bezitten voor de breedte (*a*). Waar liep de rivier? (*b*).

Indien het in de bespreking van vorige zinsnede bedoelde reliëf werkelijk het Gajamada d.i. het Wringin-Lawang verblijf voorstelt, en daaraan bestaat bij mij nauwelijks eenige twijfel meer, dan kwamen vroeger volgens het reliëf naast de reeds besproken, nog in den tegenwoordigen tijd tamelijk belangrijke leiding twee andere leidingen voor, die nog belangrijker schijnen dan deze. Kan dit de rest van de kunstmatige rivier van Majapahit zijn geweest of ten minste eenige harer vertakkingen? Deze moeten dan — altijd volgens het reliëf in Westelijke, of ten minste in West-Noordwestelijke richting verder geloopt hebben, en daarna volgens de algemeene helling van het terrein naar het Noorden. Wellicht voor wat een dezer leidingen betreft, van af de tamelijk diepe insnijding, die in de 35 Meter-tranche Noord-Westelijk van Djati Pasar voorkomt. Bezitten wij dan wellicht in deze veronderstelling een gegeven ter bepaling van de uitgestrektheid van „meer dan een halve Kroça” van den Bubaf in Noordelijke richting?

Een iets kleiner afstand zou voor den Westgrens van Bubaf opleveren de rand van de kampoeng Oostelijk van Moeteran, die blijkens de Irrigatiekaart „Dengoer desa Trawoelan” heet. Kan wellicht hier, juist tegenover het verblijf van den Pangeran „Lor ing Pasar” wellicht het Koninklijk Hoofdkwartier gestaan hebben? (*d*).

Het wil mij voorkomen, dat er nog een toevallige (?) coïncidentie is, die doet vermoeden, dat deze plaats- en groottebepaling voor het veld zoo gek nog niet is. De weg, die langs of door de in een lange strook Westelijk van den Kraton voorkomende Mantri-, Punggawa- en Ksatriyawijken en langs die der verwanten van Z. M. den Souverein (zie zang 12, 1.) naar het Noorden liep, en die in het zuidelijk gedeelte der stad, waar het terrein minder vlak is dan in het Noorden, nog zeer goed te vervolgen is, zou — in Noordelijke richting verlengd — aan de gereconstrueerde Westzijde van Bubaf uitkomen. Moet het dan als bloot toeval beschouwd worden, dat juist Mantri verblijven en optrekken het veld omringen? (*c*).

In ons gedicht als ook in den Pararaton wordt enkele keeren melding gemaakt van een Bubaf tempel, als bijzetplaats van enkele vorsten. Bij de beschrijving van den Bubaf vindt men er echter met geen woord van melding gemaakt. Doet dit niet

denken aan de Brahoe tempel groep, waarvan het — aannemende, dat onze schets naar iets lijkt — toch zeer plausibel is, dat die naar een zoo belangrijk, hier gelegen veld kan zijn genoemd, terwijl ze toch, wegens haar teruggeschoven ligging, niet in aanmerking kwam om bij de beschrijving van het veld en de daarop georganiseerde feesten te worden vermeld?

Thans resumeerende meen ik hiermede met zekere waarschijnlijkheid alle beschreven geledingen van het Noordelijk deel der stad zoo wat ligging als wat afmetingen betreft te hebben teruggevonden: een nader onderzoek zal zekerheid moeten geven op eventueel nog aan twijfel onderhevige punten. Ook ten aanzien der afmetingen van het Bubatveld geldt dit, aangezien het zeer wel mogelijk is, dat men de oude rivierbedding(en) terug zal vinden. Enkele aardhoopen benoorden Djatipasar, die wellicht dijkrestanten kunnen blijken, en zooals er ook ten Oosten van Djati Pasar voorkomen, zouden van zulk een onderzoek wellicht het uitgangspunt kunnen vormen.

Na den terugkeer van Z. Maj. den Vorst — lezen wij — was Bubat verlaten. Had men werkelijk buiten de feestelijke gelegenheden geen emplooi voor dit terrein? De dichter schijnt zeer weinig oog te hebben gehad voor wat niet hoog, verheven en staatsierijk is. Noch bij de beschrijving van den Pasar, noch later, wanneer hij bij de beschrijving van „de omgeving” weer op dit terrein terugkomt, geeft hij ook maar een vermelding van de wijken, kampoengs of andere verblijven van het volk, of zelfs van de kooplieden kaste, die hier toch ook gewoond moeten hebben. Ligt het nu wat dit veld betreft niet voor de hand, dat het door den koophandel gebruikt zal zijn voor de stalling van olifanten- en andere lastdier karavanen, die de waren van Cangu-Lor naar de stad moeten hebben gebracht?

Opmerkelijk die feesten en die staatsie juist hier in de koopmansbuurt. Geen vorige Hindoe-Javaansche residentie kan m.i. de beteekenis gehad, de levendigheid gekend hebben, die Majapahit als handelsstad moet hebben verkregen. Gesticht met behulp van Madoereezen, door een nazaat van den self-made Ken Angrok, zien wij ook in deze typische beteekenis, die de stad groot maakte een verder naar voren komend Inlandsch element, in een tijd, dat de Hindoebeschaving op Java in decadentie begon te geraken. Zoo werd het een tijd van ware grootheid en ondernemingsgeest, ook een militaire tijd echter, waarin de vloot, die den geheelen Archipel onderwierp een belangrijke rol gespeeld zal hebben.

Wij kunnen ons de drukte in deze Noordelijke wijken ten tijde van terugkeerende expedities indenken. Geenszins echter, dat op de „legervergaderingen” uitsluitend de zoetsappig vermanende redevoeringen gehouden zullen zijn, die wij uit de Nāgarakṛtāgama kennen. Hier was m.i. de plaats, waar de invloedrijke kooplieden gewonnen werden voor de groote expedities van Gajahmada. Hier was ook de plaats, waar de tallooze intriges en samenzweringen gesmeed moeten zijn, waaraan echter gedurende de twee eeuwen van den Majapahitschen tijd feilloos op het juiste moment den kop werd ingedrukt.

Twee opmerkingen nog eer wij dit stadsgedeelte verlaten. Ten eerste de noot van Kern bij de aangehaalde verzen omtrent Bubad, waarmede hij in overeenstemming met zang 84, 6 schijnt te willen zeggen, dat in de woorden Rajamargga van 86, 2, 2 en Lebu ageng van 87, 1, 4 in stede van de Koningsweg ook de Aloon-aloon bedoeld kan zijn. Na de beschrijving van de Vorstelijke Stoet, die uittoog om als in processie de stad rond te gaan, leest men in 84, 6:

AAN DEN RAND DER HOOFDSTRAAT (OF ALUN-ALUN)
 STONDEN OP EEN RIJ WAGENS ALS TRIBUNEN INGERICHT.

Ik kan de moeilijkheid niet beoordeelen. Wellicht is het bij de beoordeeling dezer kwestie van eenig belang te weten, dat ik op het terrein aanwijzingen kreeg, dat de tusschen Bubad en Pasar loopende weg in zijn Zuidelijk gedeelte door een geul van ongeveer 45 M. breedte in den Aloon-aloon is afgeteekend, en dat deze weg na een viersprong met wegen van ongeveer 30 M. breedte tusschen een Manguntur links en een Buitenplein rechts doorgelopen heeft tot binnen de Kraton ommuring. Indien niet de hoofdgedachte van de reconstructieschets onhoudbaar blijkt, dan kan omtrent juist deze details n.m.b.i. weinig twijfel bestaan.

In de tweede plaats wilde ik de aandacht vestigen op het woord Trawoelan, de naam der desa, die een zoo belangrijk gedeelte van het stadsemplacement van Majapahit beslaat. Wat de oorsprong van dit woord Woelan in zoovele Majapahitsche namen kan zijn, ik zal het niet wagen ernaar te gissen. Wellicht geeft Zang 12 strofe 6 een aanknoopingspunt? Is echter het woord Trawoelan afgeleid van Tjitra Woelan, zooals de babads en de Serat Kaṇḍa willen doen gelooven? Blijkens de irrigatiekaart komt de naam Trawoelan telkens terug in een lange, smalle, van Zuid naar Noord gerichte strook, beginnend in het „Trawoelan” westelijk der desa Pelem, dus in het Westelijk deel van het Dharmmadhyakṣacomplex gelegen, over het „Trawoelan”, Westelijk van het Aloon-aloonemplacement aan den Postweg, tot het Dengoer Desa Trawoelan, dat wij ten Westen van den Bubad leerden kennen.

Voor Patih Gajamada, of ten minste voor personen, die met hem vereenzelvigd worden, vinden wij den naam Lajang Setra Kunitir. Wordt hier wellicht bedoeld op het „vlakke veld van Kunitir”, waarvan het naamgevende dorp geheel in 't Zuiden gelegen was, terwijl toch Gajamada heel in 't Noorden woonde? Was wellicht van oudsher de grond hier bij de bevolking in lange, smalle, van Zuid naar Noord gerichte strooken ingedeeld, en dient men dan naast Setra Kunitir een „Setra Woelan” te onderscheiden? De in de Mohammedaansche geschriften vermelde namen zijn wellicht degene, die bij het lagere, het Inlandsche volk in zwang waren. Het schijnt mij niet onmogelijk toe, dat daaronder oudere voorkomen dan Prapañca vermeldt. Waar men nu aan de Oostelijk van de stad voorkomende vrije desa's Kunitir, Sima, en wellicht enkele andere wel een militaire beteekenis toeschrijft, doelt dit woord Setra dan wellicht in beide gevallen op een exercitie-terrein?

Keeren wij thans tot den dichter terug.

Regel 4b: TEN ZUIDEN IS EEN MOOIE VIERSPRONG.

Daarmede wendt de dichter zich naar het Zuiden. Waar de dichter voor tijdgenooten schreef, die alles wel kenden, wat hij in dichtvorm kleedt, heb ik gemeend eerst over het Noordelijk stadsdeel te moeten uitwiden, om U een indruk te geven van wat er in de gedachten en in het bewustzijn van den dichter aanwezig moet zijn geweest, toen hij zijn eenvoudige woorden met zoo groote voorliefde neerschreef. De dichter echter staat nog steeds op hetzelfde standpunt op den Alun-alun, waarvan hij nu de teekening voltooit. Wij weten nu echter, dat zijn woord Pasar, en zijn woord Groote Weg geen stuntelige snertzaken betreffen.

Het zou zeer de moeite waard zijn om zijn „Viersprong” aan een nauwkeurige naspeuring te onderwerpen. Alleen reeds de U bekende breedte afmetingen der wegen waarborgen een opzet, die ook in andere opzichten fraai en behoorlijk verzorgd zal zijn geweest. Zulk een onderzoek zal echter zeker niet eenvoudig zijn. De breede laag gelegen strooken werden toch — wie weet hoe lang reeds — voor Sawahbouw, voor afvoer van overtollig water, deels ook voor suikereultuur, zelfs als wadoek gebezigd. Er is echter een goede kans, dat de afkalvingen der hooge kanten den aanleg der weg encadreeringen bedekt, en aan het oog onttrokken heeft; en kleine, overschietende brokken kunnen bij de reconstructie van wegen tot belangrijke conclusies aanleiding geven. De afbeelding geeft den tegenwoordigen toestand van: den Koningsweg, den weg Noord-Oost, en den Noord-Westhoek van den Manguntur.

Met deze zinsnede stapt de dichter van den Aloon-aloon af om de voorstrook vóór den eigenlijken Kraton te gaan beschrijven: hij voert ons eerst naar den Siti Inggil.

Strofe 3.

Regel 1: RUIM IS DE MANGUNTUR MET AAN DE VIER WINDSTREKEN HET TOERNOOIVELD EN EEN OVERDEKTE KOEPEL IN HET MIDDEN.

Van den Manguntur is in het algemeen het hooge terras nog over. Ongeveer in het midden bereikt het een hoogte van zes meter boven den Viersprong. Op meerdere andere plaatsen, zooals aan de Noordzijde in den hoofdas, aan den Noord-Oosthoek en aan de Oostzijde is deze maat nog vijf meter, maar elders is veel afgespoeld en zijn de omtrekken verflauwd. Alleen op een punt is het muurwerk der grondkeeringen nog aan de oppervlakte te zien, namelijk aan den Noord-Westhoek bij den: „Koeboeran Pandjang”. Elders hebben die grondkeeringen zich blijkbaar begeven, is de baksteen verbruikt, en vindt men een flauwen overgang naar het vlakke land, waarbij echter de aanleg der muurwerken — bedolven — nog wel

over zal zijn. Met genoemden hoek, waar dit muurwerk ook niet zoo gemakkelijk te zien is, als uitgangspunt, zal men echter in Zuidelijke en in Oostelijke richting het muurwerk kunnen vervolgen, dat — alleen — uitsluitel zal kunnen geven omtrent de ligging van de hierna op en aan den Manguntur beschreven gebouwen. Van den Overdekten Koepel in het midden is niet veel over: juist waar de hoofdas het Mangunturcentrum kruist zijn echter nog wel puin en fundeeringsresten te zien: midden in de kampoeng. Een welkom aanknoopingspunt voor graafwerk.

Fraai is het overzicht, dat men van af dit terras op het omliggende land heeft, vooral gehad moet hebben, toen de stad, met haar boomgroepen, haar uitgestrekte pleinen en zeer breede wegen nog intact was, en toen de edelen en rijksgrooten in kleurige processies aangeschreden kwamen om hulde te brengen hunnen Vorst.

Regel 2: TEN NOORDEN DE AUDIENTIEZAAL, WAAR DE GELEERDEN EN KONINKLIJKE RAADSLIEDEN (MINISTERS) TE GADER ZITTEN.

Van deze Audientiezaal is bij een oppervlakkig bezoek niets terug te vinden. Kan het wellicht zijn, dat het verval van den Manguntur zoodanig in zijn werk is gegaan, dat de bevolking eerst de baksteen der bekleedingsmuren aantastte, dat daarna, waar grondkeering ontbrak, de grond naar beneden stortte, een natuurlijk talud opzoekend en genoemde audientiehal-fundeeringen meeslepend, dan wel bedelvend, indien deze hal wellicht tegen den voet van het terras aangebouwd was? De grondbewerking bij den akkerbouw zal voor de rest der wegvaging van alle resten gezorgd hebben.

Regel 3: TEN OOSTEN IS DE PLAATS WAAR DE ÇIWAJETISCHE EN BUDDHISTISCHE GEESTELIJKEN BIJ 'T DISPUTEEREN SPREKEN OVER DE LEER enz.

Ook van dit gebouw is aan de oppervlakte weinig te vinden. Op een punt symetrisch tegenover den Westgrens van den Manguntur, dat naar alle zijden, behalve naar het Westen iet of wat domineert vinden wij wat meer puin in het veld dan elders, dat is alles. In ieder geval was de Oostgrens van den Manguntur heel wat minder scherp afgeteekend dan de Westgrens. Vindt dit eenerzijds zijn verklaring in het feit, dat de algemeene terreinhelling van uit Noord-West opwaarts naar Zuid-Oost gericht is, zoodat er reeds van nature aan de Oostzijde een minder scherpe overgang geweest kan zijn, anderzijds zullen de in de vierde strofe genoemde gebouwen van het Cultuscomplex ten minste met het Oostelijk Mangunturgebouw in innige relatie hebben gestaan. Daarbij dient men niet te vergeten, dat, indien

Majapahit dan werkelijk tijdens een Mohammedaansche revolutie werd verwoest, het juist de godsdienstig getinte gebouwen zullen zijn geweest, die het meest moesten ontgelden.

Nadat de dichter nog uitgewijd heeft over Godsdienstige ceremoniën, die elk jaar hier op den Manguntur gehouden moesten worden, voert hij ons Oostwaarts.

Strofe 4.

Regel 1: IN 'T OOSTEN BEVINDEN ZICH DE VUUROFFERPLAATSEN
IN RIJEN DRIE AAN DRIE; IN 'T MIDDEN EEN HOOG
ÇIWAJETISCHE TEMPEL.

Ten Oosten van het Mangunturemplacement bevindt zich een door tamelijk regelmatige wallen omgeven Inlandsche begraafplaats met zeer hoog geboomte. Oppervlakkig is daaraan niets merkwaardigs te zien. De landweg, dien wij hiervoor bij den Panggung Aruhur reeds leerden kennen (8, 2, 2), en die nog niet zoo oud kan zijn, loopt juist door den Zuid-Westhoek van dezen rechthoek. Op de plaats nu, waar de Westelijke omwalling der begraafplaats den weg kruist ziet men door de volledig weggesleten wegverharding zwaar baksteenmuurwerk Zuidwaarts loopen, dat weer in den weg terug komt op de plaats waar deze door den Zuidelijken wal gekruist wordt. Hierdoor werd mijne opmerkzaamheid gewekt, en besloot ik het complex nader te bekijken. Ik had immers reeds de ondervinding opgedaan, dat ik, waar hier zooveel verwoest was, op alle kleinigheden te letten had. Binnen de begraafplaats kon ik in niets het emplacement van een Çiwaïetischen tempel onderscheiden. Alleen naar den Zuidkant loopt het emplacement iets op. Die tempel kan echter reeds in den ouden tijd grondig vernield zijn, en overigens kan dit zeer goed een houtbouw geweest zijn. Langs de buitenzijde van het emplacement merkte ik echter verschillende wallen op, van het karakter van dien ringwal, die naar buiten uitstonden, en die regelmatig aan de Noord-, de Oost- en de Zuidzijde terugkwamen, en op enkele plaatsen door dwarswallen onderling verbonden, dan wel omsloten waren. Aan de Westzijde was — tengevolge van den landweg en een breede sawahleiding — van dergelijke wallen niets meer te zien. Aan de Zuidzijde liep een dezer dammen verder door dan de andere, en op de plaats, waar de weg het verlengde daarvan kruiste scheen de weg weer over een baksteenfundeeering heen te loopen.

Op zichzelf weinig zeggend, worden deze vondsten belangrijk, door dat zij — gevonden op de door den dichter aangegeven plaats — geheel in overeenstemming te brengen zijn met den door hem beschreven aanleg. Doet de beschrijving niet onmiddellijk de vuurofferplaatsen in rijen van drie naar de vier windstreken rangschikken? De uitstaande wallen kunnen de restanten bergen óf van de keermuren van hare terpen, óf van omwallingen, die die offerplaatsen van elkander afscheidden. Ten Oosten van dit complex vindt men nog enkele zeer zware wallen met puin, die wellicht

aanwijzingen zijn voor muurwerken, die eens dit gansche gebied omsloten hebben. Eenigszins verspringend (ongeveer symetrisch) komen dergelijke wallen ook ten Noord-Oosten — waar zij een hoek vormen, — en ten Zuidwesten, op iets korter afstand, van ons complex voor. In samenhang met de bij den volgenden versregel te bespreken vondsten op de vondstenkaart ingeteekend, verkrijgt men voor dit complex zulk een zinrijken samenhang en zulk een fraaie ligging, daardoor een nieuwe bevestiging in mijn algemeen betoog, dat ik mij nu veroorloofd achtte de omgeving van dit Cultuscentrum verder af te zoeken, speurend naar de minste indices, die aan de hand van de beschrijving zouden kunnen dienen tot reconstructie van den voormaligen toestand van dit overigens bijna geraseerde terrein.

Regel 2: TEN ZUIDEN DE VERBLIJVEN DER BRAHMANEN, ALLE
 ZEER HOOG VAN VERDIEPINGEN; TEN WESTEN (BARAT)
 HUN (het?) VOORPLEIN (NATAR) (van den tempel?)
 MET DE VERHEVENHEID (IKABATUR) WAAR DE OFFE-
 RANDEN (PATAWURAN) VERRICHT WORDEN.

Kern vertaalde Barat door Zuid-West, dit werd echter rechtgezet door Rouffaer. Van de Brahmanenverblijven is bij een vluchtige in oogenschouwname der oppervlakte niets meer te zien: kampoengs nemen hun plaats in, en dat zegt veel. Aan de Oostzijde van deze Zuidelijke strook van het Cultuscomplex komen twee brokken van wallen voor, waarop hierboven reeds werd bedoeld. Het verlengde der aslijn hunner tusschenruimte mondt ten Zuiden uit in een inham in den dalwand van de Batapaloengrivier, waardoor met eenige waarschijnlijkheid kan worden opgemaakt, dat hier oudtijds een weg naar de dalvlakte afdaalde, wellicht ook verder naar het Zuidelijk gedeelte der stad liep, van welken weg deze wallen dan wellicht de encadreering hebben helpen vormen. Dat is alles. Vermoedelijk is in den hoogen kampoeng bodem echter meer bewaard dan elders op dit emplacement.

In de derde regel dezer strofe is sprake van Buddhistenverblijven in het Noorden. Daarvan zijn nog duidelijk geteekende resten over. Het eenige opmerkelijke, dat ons omtrent de Brahmanenverblijven ten minste iets zeggen kan, is, dat de afstand tusschen den Oost-West as van ons Cultuscomplex en den Noordrand dezer Noordelijke resten overeenkomt met den afstand tusschen dienzelfden as en den Noord grens van den eigenlijken Kraton, zooals wij dien later zullen leeren kennen. Er is dus alle reden om hier als oorspronkelijke toestand een tamelijk symetrischen aanleg te veronderstellen.

Van het Voorplein met de Verhevenheid voor de Offeranden is niets meer te zien dan — zuiver ten Westen van ons Cultuscentrum met vuurofferplaatsen — een typische verhevenheid in het bouwland van merkwaardigen, ongeveer symetrischen

vorm. Toch biedt het terrein hier nog meer dat de moeite der opmerking waard is. De Noord-Oostwaarts gerichte arm van onzen Viersprong stijgt in een geleidelijke helling. Maar ook het doorsneden terrein stijgt, zoodat eerst bij een punt ten Noorden van ons Cultuscentrum ongeveer het niveau van dat omliggende land bereikt wordt, waarna met een kleine asverschuiving, die oudtijds wellicht nog beter geteekend was dan nu, de weg weer afdaalt naar de vlakke der voormalige rivier. Juist benoorden de Westzijde van wat dan vermoedelijk de in het terrein afgeteekende Voorpleinverhevenheid zal zijn, vormt deze weg nog een aanzienlijke geul in het terrein, van waar, juist op dit punt een opgang naar het Zuiden gevormd wordt, die naar het Zuiden verlengd nauwkeurig tegenover een nieuwe, dergelijke, van uit het Zuiden uit de dalvlakte der Bata-Paloengrivier opkomende opgang uitmondt. Dit wijst op een weg, waaraan dan het Voorplein van den tempel kan hebben gelegen, en wij zien dan ook ter weerszijden van de Voorpleinverhevenheid gemakkelijke verbindingen gevormd van af dezen in het Noordelijk gedeelte nog immer hellenden weg naar de Oostelijke gedeelten van ons complex. Dit zijn de toegangen naar de Brahmanen- en naar de Buddhisten verblijven, en de meest Zuidelijke dezer twee verbindingen kan ook op den bij de Brahmanenverblijven besproken weg — naar-het-Zuiden aangesloten geweest zijn. Wij zullen namelijk zien, dat de weg langs het tempelvoorplein niet tot in het Zuiden der stad doorliep, maar een tweede toegang tot den Kraton heeft bediend, terwijl hij binnen den Kraton vermoedelijk uitkwam op een ringweg. Maar daarover later. Hier zij nog slechts opgemerkt, dat op de plaats waar deze weg den Noordelijken Kratonmuur moet hebben gekruist links en rechts aardverhevenheden zijn afgeteekend, die de restanten kunnen bergen van de bebouwing, die vroeger tegen dien Noordelijken muur aangestaan zal hebben.

Ook hier dus weinig of geen vondsten. In het algemeen verband van ons werkprogram bezien en in juisten samenhang met op andere plaatsen gevonden resten kregen wij uit den algemeenen terreinvorm echter meerdere aanwijzingen.

Regel 3: DE VERBLIJVEN DER BUDDHISTISCHE GEESTELIJKEN TEN NOORDEN, MET DRIE VERDIEPINGEN VAN BOUW; DE SPITSEN FRAAI MET VEEL BEELDHOUWWERK;

Regel 4: DAT ALLES IS MET BLOEMEN IN MENIGTE BESTROOID, WANNEER DE KONING DAAR KOMT, TELKENS BIJ EEN GEZAMENLIJKE OFFERPLECHTIGHEID.

Wij hebben reeds gezien, dat van deze Buddhistenverblijven nog wel wat over is. En nu moet men zich daarvan niet te veel voorstellen, het zijn niet meer dan een stuk of wat wallen met typisch verloop, soms in aansluiting aan hooger grondstrooken (terpen); op de meest Westelijke vindplaats vindt men niets dan tamelijk veel puin. Maar daarin vindt men een duidelijke groepeerings in drieën, waarbij de

middelste groep de voornaamste is. Rouffaer zag in deze beschrijving: „met drie verdiepingen van bouw” verwantschap met den vorm der Javaansche Masigits. In verband met wat de Babads geven en de Serat Kanda: een houding van het Mohammedanisme tegenover het Buddhisme, die wel eens fel — vijandig is, maar daar toch telkens weer op terug komt, voorts zeker geen fel vijandige houding omgekeerd, vooral niet bij het Koningshuis van Majapahit, waarin wij zelfs een Mohammedaansche prinses, de Poetri Tjampa door aanhuwelijking zien opgenomen heb ik in mijn studie: Javaansche Architectuur de mogelijkheid geopperd, dat in deze Buddhisten verblijven de eerste Mohammedaansche godsdienst oefeningen zouden zijn gehouden. Het wil mij voorkomen, dat zulks waarschijnlijk is: juist de Poetri Tjampa en haar lieden zullen daartoe toch gelegenheid gehad moeten hebben, en zien wij ook niet in het feit, dat deze prinses niet in een Koninklijken graftempel wordt bijgezet, maar op het Buitenplein van den Kraton een Mohammedaansche begrafenis erlangt, een teeken van tolerantie? De aantekening van Krom aangaande Rouffaer's opmerking: „De overeenkomst zou treffender zijn, indien er van Buddhistische heiligdommen en niet slechts van verblijven van geestelijken sprake was” kan ik niet aanvoelen. De gezamenlijke gebeden van de Poetri Tjampa met haar lieden en eventueele proselieten zullen veeleer in Buddhistenverblijven dan in aanstoot gevende Buddhistische heiligdommen gehouden zijn. Maar niets staat m.i. in den weg, dat bij bepaalde gevallen, indien met een bepaald doel tot heil van het gansche land wellicht in het Cultuscomplex gezamenlijke offerplechtigheden werden gehouden, de Mohammedanen geheel op zichzelf door gemeenschappelijk gebed in de Buddhisten verblijven of in een daarvan daartoe het hunne hebben bijgedragen. Indien wij vervolgens in de Javaansche steden uit later tijd de masigits juist op deze zelfde plaats aan de Aloon-aloon terugvinden, maar dan wegens den Keblat aan de Westzijde, wordt dan deze veronderstelling niet tot een „bruikbare zekerheid” zoolang wij niet beslist het tegendeel vernemen?

Dr. Bosch opperde de mogelijkheid, dat de Masigit zou zijn voorgekomen uit den hanenklopbaan, wegens de groote gelijkenis, die deze gebouwen op Bali met de masigits van Java hebben. Wij hebben de mogelijkheid reeds leeren kennen, dat ook de Majapahitsche hanenklopbaan op den Aloon-aloon stond, echter niet op de wijze der masigits. Kunnen wij de Poetri Tjampa met haar lieden in Vrijdagsdienst in een hanenklopbaan denken?

Hebben wij in de restanten van ons Cultuscomplex derhalve slechts enkele vaste aanknoopingspunten; aan de hand van de zoo beknopte heldere beschrijving van den dichter, die ook een symetrie in den opzet doet vermoeden, kan toch een acceptabele aanleg van dit gedeelte worden vastgesteld met voldoende zekerheid voor ons doel: een reconstructieschets samen te stellen, die tot acceptabele basis kan strekken aan een later op graafwerk berustend grondig onderzoek.

De dichter heeft nu ook het Oostelijk gedeelte van het Kraton-Voorterrein beschreven. Na nog een opmerking over het Zuidelijk deel van het Manguntur-terrein gaat hij over tot een beschrijving van het Westelijk gedeelte.

Strofe 5.

Regel 1: DAARBINNEN, ZUID VAN DE MANGUNTUR, OP EENIGEN
AFSTAND (IS) DE GALERIJ, DE GEWONE PLAATS DER
AUDIENTIES. *)

PALAWANGAN IKANA PASEWAN ATATA.

*) Noot van Kern: PALAWANGAN VERTAAL IK ZOO, NAAR
ANALOGIE VAN FRANSCH „PORTIQUE”. IN GEEN GEVAL
PAST DE HEDENDAAGSCHE BETEKENIS.

Wij maken hier kennis met den eersten Palawangan-Pasewan. Later krijgen wij „wederom” een Pasewan, die, bij nadere omschrijving ook uit Palawangans blijkt te bestaan. Deze tweede Paseban staat blijkens de beschrijving in onmiddellijk verband met een deur of poort, zooals de naam (lawang = deur) ook doet vermoeden. Hebben wij dan in dezen eersten Palawangan ook een uitgang van den Kraton te denken, wellicht uitsluitend voor den Vorst bestemd? Een nader onderzoek zal dit ongetwijfeld kunnen uitmaken, er zijn in het Zuidelijk gedeelte van den Manguntur voldoende indices voor fundeeringen. Met het bloote oog was het niet uit te maken, neuten zijn daarvan niet op het terrein te vinden, maar wordt het juist door het feit, dat wij in het Zuid-Westelijk gedeelte van de stad een soort galerijen aan zulke zware steenblokken leerden kennen, niet waarschijnlijk, dat dit gebouw in zijn geheel, of in wat ervan over was daarheen verplaatst werd? Vrijstaand op deze plaats zou ik mij den Palawangan van Kedaton als Zuidelijk esthetisch centrum van het Manguntur-terras zeer goed kunnen voorstellen. Vroeger heb ik gemeend mij den tweeden Palawangan te moeten denken als achter dezen eersten staande, om daarmee een binnen-voorpleintje te vormen, van waaruit door een poort het centrale Kratonplein bereikbaar was, op de wijze, zooals zulks in het Sri Manganti complex in Solo en Djokdja het geval is. De termen van het gedicht: „Zuid.... op eenigen afstand....” geven daartoe alle aanleiding omdat immers het standpunt, van waar uit de dichter deze richting bepaalt, niet nauwkeurig is aangegeven. Tusschen het Manguntur-terras en dezen Palawangan zou dan op de wijze der Vorstenlandsche Kratons een weg, de Soepit Oerang geloopt hebben. Intusschen vond ik voor zulk een weg op het terrein geen enkele aanwijzing, terwijl het binnendringen in den Kraton-rechthoek van het Zuidelijk verlengde van den Koningsweg den tweeden Paseban in die richting deed zoeken. Toen ik — zooals wij later zien zullen — aanwijzingen meende te hebben gevonden voor eene oplossing in andere richting, heb ik, hoewel noode, de oplossing van mijn voorschets laten varen. Zoolang nader onderzoek het tegendeel niet aantoon, houd ik dus den Palawangan bij „Kedaton” voor het restant van den Palawangan = Pasewan-Manguntur, en den Palawangan van den „Passeerbaan” van Wardenaar voor het restant van de(n) Palawangan(s), die den grooten Pasewan bij de poort der Bhayangkari heeft (hebben) gevormd. Het behoeft dus niet voor een bloot toeval te worden gehouden, dat het verhoogd

gedeelte vóór dezen laatstgenoemden Palawangan bij de bevolking niet als Manguntur of Siti Inggil is blijven voortleven, waartoe de ordening toch alle aanleiding zou gegeven hebben, maar als „Passeerbaan”. Hier treft ons de merkwaardige wijze, waarop een gedeelte der waarheid in de overlevering der bevolking eeuwen lang kan blijven bestaan. Maar dan is bij de overbrenging van de Pura naar den nieuwen, nooddruftigen Kraton in het Zuid-Westelijk deel der stad de Palawangan-Manguntur niet als voornaamste receptiehal verwerkt, omdat ze er zoo bijzonder goed voor geschikt was, maar omdat dit gebouw een nog bruikbaar, gaaf overblijfsel zal hebben gevormd uit een wellicht allertreurigst uitziend na een plundering en verwoesting nagelaten restant. Het ligt ook voor de hand, dat juist deze Palawangans gespaard kunnen zijn. Immers: Op den Manguntur zal de Middenkoepel, de z.g. Leeuwenburg het eerst, en zullen daarna de hallen der ministers en der geestelijken veel meer de aandacht getrokken hebben, en van den Kraton-zelf niet het poortgebouw, maar het inwendige. De zware Palawangans waren ook niet zoo eenvoudig te transporteeren als de vermoedelijk sierlijker en lichter voornamere gebouwen. De schildering van Majapahit is in dit opzicht geen erg vroolijk verhaal.

Nu het Westelijk gedeelte van het Voorterrein; de dichter beschrijft van af een standpunt op den Manguntur, van waar af men een fraai overzicht daarop moet hebben gehad:

Regel 2: FRAAIE GEBOUWEN OP EEN RIJ AAN BEIDE KANTEN
 VAN DEN WEG, DIE NAAR HET WESTEN LOOPT; TE
 MIDDEN DAARVAN OVERAL BLOEIENDE MIMUSOPS
 TANDJOENG.

Dezen weg naar het Westen leerden wij reeds kennen in den Westelijken arm van onzen Viersprong. Eerst waar dit wegpercée in het Westen buiten de kampoengbebouwing treedt vinden wij zoo links als rechts aanwijzingen, die het bestaan van voormalige gebouwen kunnen doen vermoeden. En wel ten Zuiden: in het kaartje van Verbeek, die aldaar de vindplaats aangeeft van het Djaka-Dolokbeeld, en ten Noorden in nu nog aanwezige vermoedelijke restanten. Ik voor mij acht het wel mogelijk, dat Verbeek hier de resten van een gebouw heeft gevonden, acht het echter niet waarschijnlijk, dat dit het oorspronkelijk emplacement van dat beeld zal zijn geweest. Dit portretbeeld van koning Kṛtanāgara is immers bijgezet in een officieele bijzetplaats, waarvan zelfs de naam „Sagala” bekend is. Daarvan zou men iets terug moeten vinden. Veeleer lijkt het mij mogelijk, dat Sagala, — indien het toch in deze buurt gelegen moet hebben, gestaan heeft op de door Wardenaar genoemde „aanhoopte” van bescheiden afmeting, die men bewesten den tegenwoordigen masigit van Trawoelan, dus ten Zuid-Westen van den viersprong bij de tramhalte terugvindt. Zijn wellicht ook de meer besproken Trawoelansche reliëfs van deze vindplaats afkomstig, en komt het door daarmede

in verband staand graafwerk, dat deze „aanhoopte” thans zeer weinig meer beteekent? Hoe dit zij, wij weten zeker, dat hier iets geweest is, terwijl het weinig waarschijnlijk voorkomt, dat de Tjandi Sagala, zonder te worden vermeld aan het einde van een der door den dichter beschreven gebouwen als voornaam Buddhistisch heiligdom zal hebben gestaan.

Nu begint de beschrijving van den eigenlijken Kraton:

Regel 3: EN TEN WESTEN, WEDEROM OP EENIGEN AFSTAND ZUIDELIJK, DE HOOGE (NDAH KULWAN MAHELET MUWAH KIDUL).

KOEPSEL WAAR VEEL VOLK (OF: KRIJGERS) AAN DEN KANT OMHEEN ZICH (I PANGGUNG IKA BALA MANEKA *) MEDRAN I TEPI) BEWEEGT. (Ik onderstreep).

*) Kern: CONJECTUUR VOOR YANEKA.

KROM: Indien in strofe 5 de lezing BALAY behouden blijft is er natuurlijk geen sprake van VOLK OF KRIJGERS maar van paviljoens om den koepel heen.

Ik wil mij natuurlijk vooral niet begeven op het gebied der taalvorsching. Indien echter ooit door nader onderzoek met alle stelligheid zal worden aangetoond, dat ook maar de hoofdgedachte mijner stadsplan-reconstructie juist is, dan dient er een verklaring te zijn, hoe het mogelijk is, dat Prapañca een zoo belangrijk werk als den Segaraän geheel voorbij zou zijn gegaan. Indien ergens, dan zou in deze strofe sprake moeten zijn van dit belangrijk overblijfsel, omdat het emplacement van der hier bedoelden „Panggoeng” volgens mijn reconstructieschets AAN DEN KANT aan dien Segaraän grenst.

Immers kan dit emplacement volgens onze terrein-interpretatie niet anders zijn dan het kunstmatig terras met zuiver Oost-Westelijke strekking, dat wij bij de bespreking van het vooronderzoek met zijn aan drie zijden nog bewaarde muur-restanten, aansluitend aan het Noordelijk eind der Oostzijde van den Segaraän reeds leerden kennen. Ik dien hierbij nog de volgende opmerkingen te maken, om de draagkracht der bij de interpretatie van dezen versregel opgeworpen kwestie volkomen te kunnen overzien.

Bij een onderzoek van het terrein (zonder eenig graafwerk, daartoe ontbraken mij tijd en middelen) werd mijne opmerkzaamheid reeds bij het vooronderzoek getrokken door baksteenresten, die in een regelmatige reeks op enkele meters afstand parallel ten Noorden van den Noordelijken keermuur van den Segaraän, uit de wegverharding, en (in het Oostelijk deel) daarnaast, opkwamen. (De weg loopt daar ietwat schuin). Voorts trok het mijne opmerkzaamheid, dat het ten Noorden

daarvan gelegen kampoengterrein zeker niet hoger is, dan het niveau, tot waarop de Segaraän thans voor het grootste gedeelte is dichtgeslibd. Op sommige gedeelten is het door drassigheid schier onbewoonbaar. Kan het zijn, dat de Segaraän niet het eenige restant van dat karakter is?

Verder is opmerkelijk, dat aan weerszijden van den hoogen grond, waar, symetrisch ten opzichte van onzen hoofdas en ten Zuiden van den later te beschrijven Kraton de Kadharmmādhyaṣan gelegen kan hebben eveneens zeer lage gedeelten voorkomen, hetgeen ook het geval is met het laag gelegen Zuidelijk gedeelte der terreinstrook, die aan de Oostzijde aan genoemd Kratoncomplex aansluit. Kan het wellicht zijn, dat onze Segaraän niet anders is, dan een zeer goed bewaard onderdeel van een Zuidelijke singelgracht van reusachtige afmetingen; een singelgracht die wellicht in panden verdeeld is geweest, door dammen, die tevens als uitvalspoorten waren bedoeld; een singelgracht, die alleen op de plaats van den Kadharmmādhyaṣan onderbroken werd? Dat juist de Segaraän bewaard bleef ligt volkomen in de rede. Wij weten immers, dat de rivier van Majapahit vroeger benoorden Tjandi Tikoes door een dam in Noordelijke richting was omgeleid, en dat na de verwaarloozing (wellicht ook vernieling) der werken, waarmede in die omlegging was voorzien, de havenplaats Cangu-Lor in onbruik geraakte gedurende de opeenvolgende eeuwen, dat de stad in haar hoofdbestanddeelen verlaten was. Dan moeten wij hier de conclusie trekken, dat dit lage gedeelte der stad door geweldige overstromingen geteisterd moet zijn geweest, overstromingen, waarvan wij ook in het Oostelijk gedeelte dezer terreinstrook de onmiskenbare sporen terug vinden. Bij zulke overstromingen nu moet onze Segaraän door het hooggelegen gedeelte van het Kratoncomplex tamelijk wel beschermd zijn geweest.

Het verdedigingsstelsel, dat wij op grond van deze veronderstelling voor het eigenlijke Vorstenverblijf kunnen reconstrueeren, lijkt mij zeer zinrijk. Noordelijk had men de binnenstads-ommuring als eerste linie, het Mangunturterras en eene omwalling, die zooals wij zien zullen juist hier aan de Noordzijde zeer zwaar geweest moet zijn, als tweede linie. Daarenboven de Mantri- en Karadennanwijken benevens onzen Pasar met den militanten Patih als voorstellingen. Kedoeng-Woelan, Bedjidjong, wellicht ook nog Panggih en Pangloengan-Klinterredja kunnen militaire vrijstiften, dus vooruitgeschoven wachtposten hebben gevormd.

Zuidelijk en Westelijk had men dan de breede singelgrachten (waarbinnen een veel minder zware omwalling gestaan kan hebben, zooals de restanten ook doen vermoeden) met den Kadharmmādhyaṣan als groote uitvalspoort, waarnaast dan nog door enkele dammen, die tevens den singel in panden verdeelden, de verbindingen hebben gevormd met een om den Kadharmmādhyaṣan heen loopende eerste verdedigingslinie. Wellicht kwamen ook in het Zuiden vooruitgeschoven posten voor. Naar het Oosten, waar nog een klein stuk singelgracht mogelijk is, kan men zich een als bastion fungeerende uitbouw van den Kraton op een naar het Zuiden uitspringend gedeelte van den hoogen dalwand denken. Naast de Cultuswijk-zelf, kunnen verder in de later te noemen wijken der Çiwaïetische Brahmanen enkele

op merkwaardige wijze gevormde hooge terreingedeelten versterkingen hebben gevormd. Ten Oosten daarvan ontmoeten wij Sima en Kunitir, wellicht ook het latere Dinoek, welke dorpen wel als militaire vrijstiften, dus hier — tegen meergenoemden wadoek aangeleund (wat beteekent dinoek?) — eveneens als vooruitgeschoven wachtposten kunnen worden beschouwd.

Ook hier worden wij dus getroffen door een waarschijnlijk, zeer groot-scheepschen aanleg, die ten volle in overeenstemming is met de belangrijkheid van Majapahit als voornaamste handelsstad en heerscheresse van den Archipel. Het behoeft ons niet te verwonderen, dat deze stad haar macht in dezen woeligen tijd zooveel langer heeft kunnen behouden dan de aan haar voorafgaande en op haar volgende rijken.

Indien deze reconstructie in hoofdzaak juist is, treft het ons alvast, dat het de Çiwaïetische Brahmanen schijnen te zijn geweest, waarop het gezag feitelijk steunde, ook in zijn meest intieme verdedigings-aangelegenheden.

Nu tot ons tekstdeel terugkeerend, veroorloof ik mij de vraag: Waar, in deze beschrijving der stad, komt het woord „BALAY” voor „paviljoen” of welke andere gebouwsoort ook elders voor, dan juist op deze door Kern aangevochten plaats? Indien men daarbij de groote overeenkomst in aanmerking neemt van het in de volgende strofe beschreven gebouwencomplex met den aanleg van den Noordelijken „Sri Manganti” in Solo, waar ook een uitkijktoren bij voorkomt, die — wellicht thans dienende om parades op den Aloon-aloon gade te slaan — oorspronkelijk toch wel als uitkijktoren met militaire beteekenis bedoeld is, mag men dan niet met een goede kans op succes de interpretatie van Kern aanhouden, dat de Panggung hier een militair werk zal zijn geweest? Wij zouden dan in de eerste zinsnede van het vers, die over den Kraton zelf handelt haar verdedigingswerken aangeduid vinden. Licht dit niet voor de hand?

Maar kan dan het slot der zinsnede, het: „medran i tepi” niet de beteekenis gehad hebben van: „de singelgracht aan den kant” of: z.v.a. „de hooge koepel met veel krijgsvolk, aan den kant grenzende aan de Singelgracht”? Is hier niet wellicht sprake van een oude beteekenis van het woord medran? Mij trof de overeenkomst met het way edran adalem van zang 8, 1, 2. Is: „bala way aneka medran i tepi” in onzen versregel metrisch geheel onmogelijk? Wie zal, als van onze beschaving even weinig restanten over zouden kunnen zijn als van de Majapahitsche, over zooveel eeuwen bij het terugvinden van het woord „singel”, waarvan hem de oorspronkelijke beteekenis wellicht bekend is, aan hetzelfde denken als wij thans? In Geericke en Roorda trof mij alleen de beteekenis, die in het Rembangsche aan het woord „mideran” gehecht wordt, n.l.: „gemeene sawahvelden”. Deze zullen in den regel wel om de desa, waar zij toe behooren, heen gegroepeerd zijn.

Het reeds beschreven Panggung-terras wordt door den tegenwoordigen desaweg, die er als holle weg is ingesneden, diagonaalsgewijze doorkruist. Overigens is hier

eene Inlandsche begraafplaats. Fundeeringsresten zijn door deze omstandigheid moeilijk vast te stellen, de Panggung-zelf kan overigens van hout geweest zijn. Dit terras kan niet anders zijn geweest dan een westelijke voortzetting van een dergelijk werk, dat n.m.m. aan de andere zijde van den in de volgende strofe te noemen Paseban met Poort moet zijn voorgekomen. Dit verdedigingswerk, dat ik, naar aanleiding van enkele (zeer geringe) indices meen voortgezet te moeten denken in Oostelijke richting, zou dan de geheele Noordzijde van den later te beschrijven Kraton hebben gevormd. (Zie ook het opgemerkte bij 8, 4, 2.)

Er is ten Noorden van dezen Panggung nog een stuk gronds, dat niet tot de singelgrachten behoord kan hebben. Wat zegt de dichter ons daaromtrent? Wij lezen het in den volgenden versregel.

Regel 4: ZEER RUIM, IN 'T MIDDEN VAN 'T VOORPLEIN, IS
 EEN PAVILJOEN WAARIN ONTELBARE ONOPHOUELIJK
 LUIDRUCHTIGE VOGELS ZIJN.

Dit moet het „Buitenplein (Bacingah)” van Zang 84, 6 zijn, waar later de Poetri Campa haar grafstede kreeg op Mohammedaansche wijze.

Een opmerking: Er staan hier binnen de muren van den voorhof der begraafplaats op tamelijk regelmatige wijze een aantal zeer oude, zware Gajamboomen. Kan het zijn, dat hier op deze door de eeuwen heen als heilig beschouwde plek een oorspronkelijke beplanting onderhouden is? Wij kennen van Djokdja een groep Gajamboomen staande op het pleintje, dat aan de voorzijde van den Siti Inggil door den Taratag Rambat van den Aloon-aloon afgescheiden is, en links en rechts door open hallen geflankeerd wordt. Hier wordt of werd in den Bangsal pangrawit recht gesproken, en de woordspeling is, dat hier Gajamboomen staan opdat „Gawe Ajem” d.i. „verwekke tevredenheid” de rechtspraak.

Het spreekt van zelf, dat een buitenplein, zooals wij het te Majapahit vinden, in Solo en Djokdja moest vervallen, ten gevolge van de verschuiving van den Kratonhoofdingang naar het midden achter den Siti Inggil. Alleen Djokdja heeft tusschen terras en ingang een tamelijk groot binnenplein behouden, dat alleen van uit het Westen toegankelijk is: (Bestaat hier alleen een westelijke arm van den „Soepit Oerang”-weg, of wordt de Oostelijke alleen gesloten gehouden?) Maar deze Natar, waarin ook een pendopo staat, moet gesloten worden gehouden, en heeft dus een geheel andere beteekenis dan een voor het volk toegankelijk buitenplein. Kan in de aan dit Buitenplein aansluitende Majapahitsche Paseban, (of daar in de buurt: buiten) wellicht recht gesproken zijn?

Volgen wij wederom den dichter, die onze aandacht nu op den Paseban met den Kraton ingang vestigt.

(Slot volgt).

BIJVOEGSEL

bij de Opmerking aangaande de Lebaran of het zoogenaamd Inlandsch Nieuwjaar. (In het Javaansch en Maleisch de Hariraja).

Het zal menigeen zijn opgevallen dat nog heden ten dage in vele dingen de Javanen zoowel iets van het Hindoeïsme, het Mohammedanisme als van het Heidendom bewaard hebben. Zoo bijvoorbeeld in de offers, die op bepaalde tijdstippen en bij bepaalde gelegenheden worden gegeven.

Om een goed overzicht te krijgen van deze combinatie, beschrijf ik hier eerst de drie voornaamste offers, die ik zal noemen hoofdooffers. Het zijn:

1e. Petjok bakal. Een offer speciaal voor de geesten (booze- en beschermgeesten) tijdens het aanleggen van dammen, het njadran, het wiwit (proefsnijden van padi), het huwelijks- en besnijdenis feest, eene bevalling, en ook tijdens andere feestelijke gelegenheden b.v. vóór de opening van de campagne der suikerfabrieken enz. De benodigdheden hiervoor zijn: „1 kippenei, 1 kemirinoet, plapa ingrediënten (dit zijn: „roode uien, korianderzaad, komijnzaad, kentjoer (een medicinale wortel), blad van djerook poeroet, zout, trasie en roode lombok), boetjet (een kleine toempeng = gekookte rijst in den vorm van een kegel), badèk (palmwijn), soempil (benodigdheden voor het eten — of kauwen van sirih), opium, djenang abang (pap met roode suiker), kembang borèh (welriekende bloemen met borèh), geld bedragende $\frac{1}{2}$ cent of meer, bekakak orang (een pop van deeg) en menjan (storax), doch in geen geval doepa = wierook; men maakt onderscheid tusschen menjan en doepa n.m. menjan is speciaal voor de geesten en geniën, en doepa voor de menschen b.v. voor parfumeeren. Deze benodigdheden zijn allen in kleine hoeveelheden geplaatst op een antjak (platte vierkante schotel van gevlochten bamboe van ± 20 c.M. in het vierkant). Men legt de petjok bakal op heilige plaatsen, die men denkt de woonplaatsen te zijn der geesten en geniën, en laat ze staan totdat ze beschadigd zijn, terwijl het geld wordt weggehaald door de jongens, die vee weiden of door andere menschen.

2e. Sadjèn. De benodigdheden hiervoor zijn: gekookte rijst, gepakt in een pisangblad met de daarbij behorende ingrediënten en gebakjes, allen geplaatst op een groote antjak. De Sadjèn is ook een offer voor de geesten tijdens het aanleggen van dammen, het njadran en het wiwit. Doch tijdens het slametan-maal (offermaal-tijd) wordt de Sadjèn ook gegeten en de rest naar huis meêgenomen door de aanwezigen, ná eerst de vergunning te hebben gevraagd — en gekregen van de geesten. Het vragen dezer vergunning geschiedt door het mompelen van één der oude mannen uit de desa.

De Petjokbakal, die hierbij behoort, laat men staan.

INSTITUUT
KERN
LEIDEN

